

სწავლების ორგანიზაციის ფორმები

გაკვეთილი, როგორც სწავლებისა და აღზრდის ორგანიზაციის

ძირითადი ფორმა

ბავშვისა და მოზარდის აღზრდის, განათლებისა და სწავლების პროცესი წარმოდგენილია მიმდინარეობდეს რაიმე გარკვეულ ფორმის, სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის მოწყობის გარეშე. მეტიც, იმაზე, თუ რა ფორმებში წარმოებს ბავშვისა და მოზარდის სწავლა-აღზრდა, დიდადაა დამოკიდებული აღზრდის მიზანდასახულობის განხორციელება, წარმატების მოპოვება ამ დარში. აქედან ბუნებრივია, რომ სკოლაში სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის ორგანიზაციის საკითხი ყოველთვის წარმოადგენდა აქტუალურ საკითხს როგორც პედაგოგიურ თეორიაში, ისე პრაქტიკაში.

როგორც ცნობილია, სწავლა აღზრდისა და პედაგოგიური აზროვნების ისტორია სასწავლო-აღმზრდელობით მუშაობის ორგანიზაციის მრავალ ფორმას იცნობს. მათ შორის მეცნიერულ-პედაგოგიური თვალსაზრისით ყველაზე მიზანშეწონილსა და სკოლის ხანგრძლივი პრაქტიკით გამართლებულ ფორმას გაკვეთილი წარმოადგენს. ამიტომაც, რომ გაკვეთილი სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის მოწყობის ორგანიზაციის ძირითადი ფორმაა. გაკვეთილის არსებითი დამახასიათებელი ნიშნებია: ა) განსაზღვრული კლასი მოსწავლეთა მტკიცე, უცვლელი შემადგენლობით; ბ) მეცადინეობის ზუსტად დადგენილ დროში მოწყობა მტკიცე სამეცადინო ცხრილის მიხედვით, სასწავლო საგნების გეგმაშეწონილი მონაცვლეობით; გ) მთელ კლასთან მასწავლებლის ერთდროულად მუშაობა მოსწავლეთა ჯგუფური და ინდივიდუალური მუშაობის მოწყობით ერთსა და იმავე საკითხებზე; დ) მასწავლებლის ხელმძღვანელი როლი სწავლა-აღზრდის მთელს პროცესში.

შეიძლება ითქვას, რომ გაკვეთილი ის პრიზმაა, რომელშიც ტარდება, ვითარდება და სრულყოფას ჰპოვებს სკოლისა და მასწავლებლის სასწავლო-აღმზრდელობითი ღონისძიების მთელი სისტემა, მიმართული ყოველმხრივ განვითარებული ადამიანის, ჰარმონიული პიროვნების აღზრდისკენ. ამიტომაც გაკვეთილი, სწავლა-აღზრდის ორგანიზაციის ფორმა სკოლაში არ შეიძლება განვიხილოთ სწავლა აღზრდის ზოგადპედაგოგიკური, დიდაქტიკური და მეთოდოლოგიური პრინციპებისგან მოწყვეტით.

გაკვეთილი პედაგოგიურ თეორიასა და პრაქტიკაში ერთბაშად არ წარმოშობილა და არც უბრალოდ გამომგონებლობის შედეგია. მის წარმოშობას და დამკვიდრებას სკოლის ცხოვრებაში საფუძვლად უდევს საზოგადოების განსაზღვრული სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ვითარების ფონზე აღმოცენებული პედაგოგიური პრაქტიკა.

გაკვეთილს, როგორც პრაქტიკაში შემოწმებულ და ისტორიულად განმტკიცებულ სწავლა-აღზრდის მტკიცედ ჩამოყალიბებულ ფორმას სკოლაში, ბევრად მცირე ხნის ისტორია აქვს, ვიდრე თვით სკოლას. ცნობილია, რომ ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ამ უძველესი კულტურის მქონე სახელმწიფოებში, სასკოლო აღზრდის მრავალფეროვანი სისტემები არსებობდა ჯერ კიდევ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე ათი და მეტი საუკუნის წინ. ასე, მაგალითად ეგვიპტეში მეთორმეტე-მეთერთმეტე საუკუნეებში გარკვეული სასკოლო სისტემა იყო შექმნილი. ასე, ძველი კულტურით სახელგანთქმულ ჩინეთს ძვ.წ.აღ. მეათე-მეცხრე საუკუნეებში შექმნილი ჰქონდა აღზრდის კერძო და სახელმწიფო სასკოლო სისტემები. აღზრდის სასკოლო სისტემამ ცოტა უფრო მოგვიანებით ფეხი მოიკიდა ძველი აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებშიც. როგორც კერძო, ისე სახელმწიფო სასკოლო სისტემები საკმაოდ გავრცელებული და მრავალფეროვანი იყო ანტიკურ საბერძნეთსა და რომში. ანტიკურმა საბერძნეთმა, განსაკუთრებით ათენის სახელმწიფომ, რომელმაც შეითვისა ძველი აღმოსავლეთის კულტურა და ახალი დარგები შექმნა ცოდნასა და ტექნიკის

სხვადასხვა სფეროში, შეითვისა, გადაამუშავა და შექმნა ახალი სასკოლო სისტემა. მიუხედავად იმისა, რომ ათენში მრავალი ტიპის სკოლა არსებობდა, სასწავლო-მუშაობის პროცესი გაკვეთილის ფორმით ჯერ კიდევ არ მიმდინარეობდა, სკოლების მუშაობა ჯერ კიდევ არ იყო აგებული მოსწავლეთა მტკიცე შემადგენლობაზე, მოწაფეებს იღებდნენ მთელი წლის განმავლობაში, არ არსებობდა გარკვეული სასწავლო რეჟიმი, არ წარმოებდა მეცადინეობის რაიმე თანმიმდევრული მონაცვლეობა და სხვა, მეცადინეობა ეწყობოდა ინდივიდუალური წესით: მასწავლებელს, ვთქვათ, კიდევ რომ ჰყოლოდა 20 და მეტი მოსწავლე, თითოეულ მათგანს, თუმცა ერთდროულად, მაგრამ შინაარსის მიხედვით სხვადასხვა საკითხებზე, ცალ-ცალკე ამეცადინებდა. რადგან ერთსა და იმავე ჯგუფში გაერთიანებული მოსწავლეები სხვადასხვა ასაკისანი, სხვადასხვა ცოდნისანი სკოლაში სხვადასხვა დროს იყვნენ შესულნი, თითოეული მათგანი თავის განსაზღვრულ სასწავლო ამოცანას ასრულებდა. აქედან ნათელია, რომ გაკვეთილს სრულყოფილად, თავისი ყველა დამახასიათებელი ნიშნით ათენში ადგილი არ ჰქონია. ასევე არ იცნობდნენ გაკვეთილის სიტემას სპარტული და რომაული სკოლები, მიუხედავად იმისა, რომ იქ სასწავლო მუშაობის ორგანიზაცია მოსწავლეთა მტკიცე შემადგენლობას ემყარებოდა და მასწავლებელი მოსწავლეთა ჯგუფებთან ერთდროულად მუშაობდა. როგორც ცნობილია, სპარტაში, ამ სახელმწიფოს სოციალურ ეკონომიკური თავისებურების გამო, აღზრდის სახელმწიფოებრივი სისტემა არსებობდა. ადრეული ასაკიდან ვიდრე 30 წლამდე სპარტის მონათმფლობელური არისტოკრატიის ახალგაზრდობა სპეციალურ სახელმწიფო სააღმზრდელო დაწესებულებაში იზრდებოდა. აღზრდის არსებით და უმთავრეს შინაარსს შეადგენდა სამხედრო მომზადება. ბავშვთა შემადგენლობა დაყოფილი იყო რაზმებად (“აგელი”), რაზმის წევრები ერთად ცხოვრობდნენ, ერთად სწავლობდნენ და ვარჯიშობდნენ, მაგრამ მიუხედავად მოსწავლეთა მტკიცე უცვლელი შემადგენლობისა, ჩვენ არც აქ გვაქვს საქმე გაკვეთილთან – საგნების თანმიმდევრობით

მონაცვლეობასთან, მასწავლებლის მიერ თანმიმდევრული ხელმძღვანელი ფუნქციის შესრულებასთან და ა.შ.

ძველ ქვეყნებში, საერთოდ, სწავლა მიმდინარეობდა „მზის ამოსვლიდან ჩასვლამდე“. ეს წესი გავრცელებული იყო არა მარტო აღმოსავლეთის ქვეყნებში (ეგვიპტე, ჩინეთი, ირანი, ინდოეთი და სხვა), არამედ რამდენიმე ანტიკურ სახელმწიფოშიც. **სოლონის კანონმდებლობიდან** ცნობილია სპეციალური კანონიც კი იმის შესახებ, რომ სკოლა დაკეტილი უნდა ყოფილიყო მზის ჩასვლიდან მზის ამოსვლამდე. რა თქმა უნდა, ამის მიზანი იყო არა იმდენად მოსწავლის დატვირთვის რეგლამენტირება, არამედ, უმთავრესად, სახელმწიფოს მიერ კონტროლის დაწესება მასწავლებლის მუშაობაზე. სასწავლო დღე არ იყო დაყოფილი გარკვეულ ერთეულებად, მზის „ამოსვლა“ ითვლებოდა სწავლების დასაწყისად, „ჩასვლა“ – დამთავრებად.

მეცადინეობის ინდივიდუალური წესი გაბატონებული იყო მთელ ადრეულ შუასაუკუნეებშიც, რადგან იგი სავსებით შეესაბამებოდა ზეპირსიტყვიერ, სქოლასტიკურ-დოგმატური სწავლების ამოცანებს. ზოგ ქვეყანაში მეცადინეობის ასეთმა რეჟიმმა და სასწავლო მუშაობის ფორმამ მე-19 საუკუნის მიწურულამდეც კი მიაღწია. მას მეტ-ნაკლებად გაბატონებული მდგომარეობა ეკავა ყველა სახის წოდებრივ სკოლაში – საერო და სასულიერო სკოლებში, რომ არაფერი ვთქვათ რაინდთა სკოლების შესახებ. ისეთ შედარებით გავრცელებულ სკოლებში, როგორიც იყო სამრევლო-საეკლესიო სკოლები (მიუხედავად იმისა, რომ ვხვდებით მოსწავლეთა ჯგუფებად დაყოფას და ჯგუფებთან მასწავლებლის ერთდროულად მეცადინეობასაც კი), სწავლა მიმდინარეობდა სამეცადინო დროისა და თვით მეცადინეობის მტკიცე განრიგის გარეშე. ამიტომაც აქაც გაკვეთილის არსებობის დადასტურება შეუძლებელია.

მე-15 საუკუნეში ფეოდალური ეპოქის წიაღში წარმოშობილმა ახალმა, კაპიტალისტურმა ერამ და შემდგომში მისმა განვითარებამ დაარღვია ფეოდალური

საზოგადოების ეკონომიკური სტრუქტურა და გახრწნის გზაზე დააყენა თვით ფეოდალური წყობილება. კაპიტალისტურმა ერამ ცხოვრების ყველა სფეროს ახალი მოთხოვნების წაუყენა. შეიცვალა ადამიანის საწარმოო ფუნქცია, მისი დანიშნულება და როლი საზოგადოებაში. გასაგებია, რომ კაპიტალიზმის გარიჟრაჟზე ამ ახალმა საზოგადოებრივმა ვითარებამ ადამიანის ახლებურად აღზრდა დააყენა დღის წესრიგში, როგორც გადაუდებელი ამოცანა. დახავსებულ და დრომოჭმულ სქოლასტიკურ-დოგმატიკურ სკოლას არ შეეძლო დაეკმაყოფილებინა ახალი ადამიანის მომზადების ეს ამოცანა. ჰუმანიზმის ეპოქის პედაგოგიკის მთავარი დევიზიც მოზარდი თაობის რეალური ცოდნით შეიარაღება გახდა. „ყველამ ყველაფერი უნდა ისწავლოს“ – აი, ჰუმანიზმის ეპოქის პედაგოგიკის მთავარი აზრი, რომელიც ნაკარნახევი იყო და სავსებით შეესატყვისებოდა ეპოქის საერთო მოთხოვნას – რეალური განათლების დანერგვასა და მისი საყოველთაოების ამოცანებს. ამ ამოცანის განხორციელების ცდა პირველად წილად ხვდა საქალაქო სკოლას, რომელიც სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვა დროს წარმოიშვა, იმის მიხედვით, თუ სად და როგორ იყო კაპიტალისტური წარმოების განვითარების დონე. ფეოდალურ ეპოქაში წარმოშობილი ეს ახალი ტიპის სკოლები, ახალი კლასის, იმ დროისთვის პროგრესული კლასის – ბურჟუაზიული ინტერესებიდან გამომდინარეობდა, მათ შეეფერებოდა. ამ სკოლებში პირველად ჩნდება ერთგვარი ელემენტები საკლასო საგაკვეთილო სისტემისა: მოსწავლეთა მუდმივ ჯგუფად დაყოფა, სასწავლო საგნებისა და მათი შინაარსის ზუსტი განსაზღვრა და სასწავლო დღის განმავლობაში მეცადინეობის მონაცვლეობის შემოღება, მასწავლებლის მეცადინეობა ერთდროულად მთელ კლასთან, ერთსა და იმავე თემებზე და ა.შ. ამრიგად, თანდათანობით ყალიბდებოდა, ფეხს იკიდებდა სასკოლო გაკვეთილის სისტემა.

გაკვეთილის ზოგადი იდეა, ერთგვარი ჩანასახის ფორმით, პირველად გვხვდება პირველ საუკუნის რომაელი პედაგოგის მარკუს ფაბიუს კვინტილიანეს ნაწერებში. გარდა ამისა, რომ სასკოლო სწავლების ერთ-ერთ პირობად კინტილიანე იყენებდა მოსწავლეთა მტკიცე შემადგენლობას, ამასთანავე მოითხოვდა სასწავლო საგნების

მონაცვლეობას, მასწავლებლის ერთდროულად მეცადინეობას მოსწავლეთა მთელ ჯგუფთან ერთსა და იმავე საკითხზე. მაგალითად, ის წერდა: „რა უშლის ხელს მეცადინეობის განაწილებას საათების მიხედვით, მით უმეტეს, რომ მრავალფეროვანი მეცადინეობანი ანახლებენ და აღადგენენ მოსწავლის სულიერ ძალებს, და პირიქით, ხანგრძლივი მეცადინეობა ერთსა და იმავე საგანში სამძიმოა. ამიტომ, დასვენების მიზნით, თხზულებებიდან ან წერიტი სამუშაოდან გადავდივართ კითხვაზე, ხოლო თუ კითხვა მოსაწყენი ხდება, ვუბრუნდებით კვლავ წერით მუშაობას.... ვინ არ იგრძნობს დაღლილობას, თუ ის მთელი დღის განმავლობაში უსმენს მასწავლებელს მხოლოდ ერთ ხელოვნებაში; შენაცვლება ბაღებს სიმხნევს, სიფხიზლეს“.

მაგრამ საკლასო-საგაკვეთილო სისტემის პირველი მეცნიერული დამსაბუთებელი პედაგოგიურ თეორიაში არის დიდი სლავი პედაგოგი იან ამოს კომენსკი. კომენსკიმ სასტიკად გააკრიტიკა მის დროს გამეფებული სასწავლო რეჟიმი, კერძოდ, ინდივიდუალური მეცადინეობის ფორმა. კომენსკი კარგად იცნობდა როგორც „ჩეხ ძმათა სკოლებს“ , ასევე სამხრეთ უკრაინისა და ბელორუსიის „ძმათა სკოლების“ მუშაობას, სადაც უკვე მეთექვსმეტე საუკუნეში, დანერგილი იყო სწავლების საგაკვეთილო ფორმა. იმ დროს ამ სკოლებში მეცადინეობა უკვე ეწყობოდა სკოლის მოსწავლეთა მთელი შემადგენლობის კლასებად დაყოფის საფუძველზე ისე, რომ თითოეულ ცალკე კლასში ძირითადად ერთნაირი მომზადების მქონე მოსწავლეები იყვნენ გაერთიანებული. კლასის მოსწავლეთა შემადგენლობა იყო მტკიცე, უცვლელი და მეცადინეობა ეწყობა სამეცადინო განრიგის მიხედვით. სასწავლო მუშაობის დარგში მიღწეული ამ პროგრესული პრაქტიკის ათვისების, ეპოქის მოთხოვნათა გათვალისწინებისა და საკუთარი პედაგოგიური გამოცდილების შედეგად, კომენსკი მივიდა ამ დასკვნამდე, რომ სკოლებში სასწავლო მუშაობის რეჟიმი და ორგანიზაცია დამღუპველია მოსწავლეთათვის და იგი აუცილებლად უნდა შეიცვალოს შემდეგი მიმართულებით:

1. მოსწავლეები ერთდროულად უნდა იქნეს მიღებული სკოლაში, თანდათანობითი განათლებისათვის; ამასთან, არავის მიღება არ შეიძლება სკოლაში სწავლის დაწყების შემდეგ, არავინ გაიშვება სკოლიდან სწავლის დამთავრებამდე (სკოლაში მიღება შუა საუკუნეებში, ისე როგორც ძველად, მთელი წლის განმავლობაში ხდებოდა)
2. მოსწავლეები უნდა დაიყონ კლასებად
3. რამდენი კალასიცაა, იმდენივე უნდა იყოს საკლასო ოთახი
4. საკლასო მეცადინეობას მოსწავლეებმა ყოველდღიურად უნდა შესწირონ 4 საათი (თავის შრომაში “პანსოფიური სკოლა“ კომენსკი მოითხოვს ყოველდღიურად 6 საათიან სასწავლო დატვირთვას).
5. ყოველ საათს უნდა ჰქონდეს თავისი განსაზღვრული ამოცანა, რომელიც აუცილებლად უნდა იყოს გადაჭრილი
6. გარკვეულ დროს, მიცემული ნიშნის მიხედვით, ყველა მოსწავლე მაშინვე უნდა შევიდეს საკლასო ოთახში და დაიკავოს თავისი და არა სხვისი ადგილი
7. როცა მასწავლებელი ლაპარაკობს ან ხსნის, ყველა უნდა უსმენდეს დამაბული ყურადღებით
8. დასვენება უნდა იყოს ყოველი საათის შემდეგ და ა .შ.

აქ ჩამოთვლილი დებულებებიდანაც კი, თავი რომ დავანებოთ კომენსკის სხვა მრავალ შეხედულებას გაკვეთილის შესახებ, აშკარად გამომდინარეობს, რომ სასწავლო მუშაობის სწორი ორგანიზაციისთვის კომენსკის აუცილებელ პირობად მიაჩნდა:

1. მტკიცე კლასი მოსწავლეთა მტკიცე შემადგენლობით;
2. მტკიცედ განსაზღვრული მეცადინეობის დრო;

3. მეცადინეობის თანმიმდევრული მონაცვლეობა, ყოველი საათის შემდეგ დასვენების მოწყობით;
4. მასწავლებლის მუშაობა ერთდროულად მთელ კლასთან.

ყოველივე ეს საკლასო გაკვეთილის სისტემის მთავარი დამახასიათებელი ნიშნებია. მიუხედავად იმისა, რომ კომენსკის მიერ წამოყენებული მოთხოვნები სასწავლო მუშაობის გაკვეთილის ფორმით მოწყობის შესახებ სრული არ არის (მაგ., კომენსკის სისტემით ადგილი არა აქვს საგანთა მონაცვლეობას და არა მარტო ერთი დღის, არამედ მთელი წლის მანძილზე მხოლოდ ერთი საგანი ისწავლება), მან, როგორც დიდმა პედაგოგმა, დიდი პედაგოგიურ გამოცდილებისა და ალღოს მქონემ, მაინც შეძლო მოეცა და თაობიდან თაობისთვის გადაეცა საკლასო გაკვეთილის სისტემის ძირითადი აზრი.

თავიანთ დიდაქტიკურ ნაშრომებში სასკოლო გაკვეთილის სისტემას მხურვალედ იცავენ დიდი რუსი პედაგოგი კ.დ. უშინსკი, დიდი ქართველი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი და სხვა. კერძოდ, უშინსკი თავის შრომებში აშუქებს გაკვეთილის როგორც ზოგადდიდაქტიკურ და ფსიქოლოგიურ საფუძვლებს, ისე მისი ჩატარების მეთოდის მთელ რიგ ცალკეულ საკითხებსაც, რომელსაც ახლაც აქტუალური მნიშვნელობა აქვს. ამ საკითხთა შორის უშინსკი განსაკუთრებით ამახვილებს ყურადღებას გაკვეთილის მაღალხარისხოვნად ჩატარების ისეთ აუცილებელ ფაქტორებზე, როგორიცაა მასწავლებლის მომზადება გაკვეთილისთვის, ახალ მასალებზე შეგნებულად გადასვლა, მასწავლებლის ხელმძღვანელი როლი სწავლებაში და სხვა.

პედაგოგ-კლასიკოსთა შეხედულებანი საკლასო გაკვეთილის სისტემის შესახებ როგორც პედაგოგიკურ თეორიაში, ისე პრაქტიკაში განსაკუთრებული სისწრაფით გავრცელდა ყველა ქვეყანაში მეცხრამეტე საუკუნის 50–70–იან წლებში. **მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში და მეოცე საუკუნის დასაწყისში, როცა მეცნიერებისა და კულტურის განვითარებამ, მრეწველობის განვითარებამ ახალი**

რეალობის წინაშე დააყენა საზოგადოების ცხოვრება, ბუნებრივია, დღის წესრიგში დადგა სწავლების შინაარსისა და ფორმის შეცვლა და სკოლის ისეთი ახალი მოდელის შექმნა, რომელიც ასეთი შინაარსის შესატყვის ორგანიზაციულ ფორმებს მოითხოვდა. იწყება მიება ახალი ფორმებისა, რომლების „ახალი“ შინაარსისთვის უფრო შესატყვისი იქნებოდა. დაარსდა რიგი ეგრეთ წოდებული „ახალი სკოლები“. ქალაქად ამ სკოლებს მიეცა სამრეწველო სკოლის ხასიათი, ხოლო სოფლად „ახალი სკოლა“ ერთგვარ სკოლა–ფერმას წარმოადგენდა.

ამ სკოლების მთავარ ამოცანას შეადგენდა მოსწავლეთათვის მიეცა საქმოსნური ცოდნა–ჩვევები, სამრეწველო–ტექნიკური (ქალაქის ბურჟუაზიისთვის) და სასოფლო–სამეურნეო (სოფლის ფერმერთათვის) დარგებში. ამ ამოცანის შესატყვისად, ამ სკოლებში, ნაცვლად საკლასო გაკვეთილის სისტემისა, დამკვიდრდა ეგრეთ წოდებული პროექტული სისტემები. მოსწავლის მიერ საქმოსნური გეგმის ინდივიდუალურად შესრულებამ მთავარი ადგილი დაიკავა. პედაგოგიკურ თეორიაშიც საქმოსნური სწავლების სისტემებს მრავალი დამცველი და განმავითარებელი აღმოუჩნდა. მათ ეკუთვნიან ჯონ დიუი, ერნესტ ლაი, კილპატრიკი და სხვა. მაგრამ პრაქტიკამ აჩვენა, რომ ამ ტიპის სკოლები ვერ იძლეოდა სისტემურ და თანამიმდევრულ ცოდნას მეცნიერების დარგების შესაბამისად. ეკონომიკის სწრაფი განვითარება სერიოზულ მოთხოვნებს უყენებდა პიროვნების განათლებულობისა და განსწავლულობის დონეს, რასაც ვერ უზრუნველყოფდა ვიწრო პრაგმატულ ინტერესებზე დაფუძნებული სწავლების ფორმები და კაცობრიობა კვლავ დაუბრუნდა სწავლების ორგანიზაციის კლასიკურ ფორმას, გაკვეთილს, რომელიც, ცხადია, ვეღარ იარსებებდა თავდაპირველი შინაარსით. გაკვეთილის, როგორც სწავლების ორგანიზაციის ფორმის ჩატარების ზოგადპედაგოგიკური და მეთოდოლოგიური პრინციპები, დროისა და საზოგადოების მოთხოვნების შესაბამისად, მუდმივად იცვლება და ვითარდება. ამჟამად, მსოფლის თითქმის ყველა ქვეყანაში, სწავლების ორგანიზაციის ძირითადი ფორმა გაკვეთილია. აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ 21-ე საუკუნეში, როცა ადამიანთა მასების განათლებამ შრომითი ბაზრის

მოთხოვნების დაკმაყოფილების შესაბამისად, სავალდებულო ხასიათს მიიღო, სწავლების ორგანიზაციის ისეთი ფორმა, როგორიც გაკვეთილია, ისტორიულად არსებულ ორგანიზაციის ფორმებს შორის, ყველაზე ეკონომიურია, ვინაიდან ერთი მასწავლებელი ერთდროულად მუშაობს 30-35 მოსწავლესთან, რაც რეალურად ქმნის ეკონომიურობის გარანტიებს. გარდა იმ უპირეტესობებისა რაც გაკვეთილს, როგორც სწავლების კლასიკურ ფორმას გააჩნია, ესეც არის ის ფაქტორი, რის გამოც გაკვეთილი გამოიყენება სწავლების ფორმად მთელ მსოფლიოში.

ძირითადი მოთხოვნები გაკვეთილისადმი

გაკვეთილის სწორად აგებასა და ჩატარებაზეა ძირითადად დამოკიდებული სკოლის სასწავლო და აღმზრდელობითი მუშაობის მაღალი ხარისხის მიღწევა. სწავლების, მამასადამე, გაკვეთილის წამყვანს, მის ცენტრალურ ფიგურას მასწავლებელი წარმოადგენს. ამიტომაც გაკვეთილის სწორად აგება და მისი მაღალხარისხოვნად ჩატარება თვით მასწავლებელზეა დამოკიდებული. ვერავითარი პროგრამა, ვერავითარი სახელმძღვანელო ან კონტროლი ვერ უზრუნველყოფს სწავლების მაღალ ხარისხს, თუ ამავე დროს მასწავლებელი თვით არ დგას მოწოდების სიმაღლეზე, თუ ის ყოველ ცალკე გაკვეთილზე მთელი პედაგოგიური ოსტატობით არ ახორციელებს, აღზრდის განათლებისა და სწავლების პრინციპებს.

მასწავლებელმა, რომ ყოველი გაკვეთილი მაღალხარისხოვნად ჩაატაროს და მიაღწიოს გაკვეთილის ამოცანის წარმატებით განხორციელებას, გარდა ამისა, რომ ის აუცილებლად უნდა იყოს თავის საგანს და მის მეთოდოლოგიას სავსებით დაუფლებული, საჭიროა იცოდეს ის მოთხოვნები, რომელთაც უნდა აკმაყოფილებდეს გაკვეთილი, იცნობდეს იმ გზებსა და საშუალებებს, რომელნიც უნდა გამოიყენოს სწავლების პროცესში გაკვეთილზე, იყოს თავისი პედაგოგიური საქმის ხელოვანი, ოსტატი.

ის მოთხოვნები, რომელთაც ყოველი გაკვეთილი უნდა აკმაყოფილებდეს, გამომდინარეობს მოზარდი თაობის აღზრდის, განათლებისა და სწავლების მიზანდასახულობიდან, პრინციპებიდან.

ყველა გაკვეთილი უნდა აკმაყოფილებდეს შემდეგ ძირითად მოთხოვნებს:

1. გაკვეთილი გამართული უნდა იყოს მეცნიერულად

ამისთვის აუცილებელია:

ა) მასწავლებელი ფლობდეს იმ საგანს, რომელსაც ასწავლის, მუდამ ადევნებდეს თვალყურს და სწავლობდეს ყოველივე ახალს, რასაც ადგილი ექნება ამ მეცნიერების განვითარებაში, ახორციელებდეს უკვდავ აზრს: ასწავლო ნიშნავს სწავლობდე; მუდამ ამდიდრებდეს გაკვეთილის მეცნიერების უახლეს მიღწევებითა და მონაპოვრით;

ბ) მუდამ სწავლობდეს და ამის საფუძველზე ყოველ გაკვეთილს ატარებდეს მაღალ იდეურ დონეზე;

გ) სწავლების შინაარსი და მისი მასალა იყოს თანმიმდევრულად მეცნიერული, თავისუფალი ყოველგვარი რელიგიური და სხვა ანტიმეცნიერულ შეხედულებათა გავლენისაგან;

დ) სწავლების მთელი შინაარსი დაკავშირებული იყოს პრაქტიკასთან.

2. გაკვეთილის შინაარსი უნდა იყოს ზუსტად მოხაზული და გამომდინარეობდეს მოცემული საგნისათვის გათვალისწინებული პროგრამიდან.

ამისათვის აუცილებელია:

ა) პროგრამით გათვალისწინებული თემების დაყოფა ცალკეული გაკვეთილის თემებად და მათი კალენდარული განაწილება;

ბ) თითოეული გაკვეთილის თემის ამოცანის ზუსტად განსაზღვრა;

გ) გაკვეთილის შინაარსის ზუსტად მოხაზვა იმ საფუძველზე, რომ იგი წარმოადგენდეს წინა გაკვეთილების მასალას შემდგომ გაგრძელებას საგნის მეცნიერული სისტემის მიხედვით და ამავე დროს, ხელს უწყობდეს წინა გაკვეთილებზე მიღებული ცოდნის განმტკიცებას.

3. გაკვეთილი შეფარდებული უნდა იყოს კლასის, საგნის და მასალის სპეციფიკასთან, რისთვისაც აუცილებელია:

ა) ყოველი გაკვეთილის შინაარსის თავისებურების გათვალისწინება და ყოველი კონკრეტული გაკვეთილისათვის შესაფერისი სასწავლო მეთოდების გამოყენება;

ბ) მოსწავლეთა განვითარების თავისებურების გათვალისწინება და სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის აგება ბავშვისა და მოზარდის ფსიქო-ფიზიკური განვითარების კანონზომიერების შესატყვისად.

4. გაკვეთილი იმგვარად უნდა აიგოს, რომ მთელი კლასი მუშაობდეს გაკვეთილის თემიდან გამომდინარე სასწავლო მასალაზე.

ამისათვის აუცილებელია:

ა) მოსწავლეთა აქტიური ჩაბმა სასწავლო მუშაობის მთელ პროცესში;

ბ) მასწავლებლის მუშაობა ერთდროულად და ერთსა და იმავე საკითხებზე მთელ კლასთან; ამასთან, თითოეული მოსწავლისადმი ინდივიდუალური მიდგომის პრინციპის პედაგოგიკური ოსტატობით განხორციელება.

5. გაკვეთილის მთელი პროცესი იმგვარად უნდა იყოს აგებულ, რომ მოსწავლეები ცოდნა-ჩვევებს ითვისებდნენ მტკიცედ და შეგნებულად.

ამისთვის აუცილებელია:

ა) ყოველი ახალი მასალა გაკვეთილზე ემყარებოდეს უკვე შეთვისებულს;

ბ) ყოველი ახალი საკითხი წარმოადგენდეს გარკვეულ სიძნელეს, მაგრამ მოსწავლეთათვის დასაძლევს მასწავლებლის ხელმძღვანელობით;

გ) გაკვეთილზე ვიყენებდეთ პრაქტიკაში შემოწმებულ სწავლების სხვადასხვა მეთოდს და ხერხს, მასალის სპეციფიკის და მოსწავლეთა განვითარების დონისა თუ თავისებურების გათვალისწინებით, ვაღწევდეთ შეთვისების სწრაფ ტემპს, მაგრამ ამავე დროს, საფუძვლიანობასა და აუჩქარებლობას სწავლებაში;

დ) სისტემატურად მივმართავდეთ გზადაგზა სპეციალურ განმეორებასა და ვარჯიშობებს;

ე) მუდამ ვახორციელებდეთ თითოეული მოსწავლისადმი ინდივიდუალურ, დიფერენცირებულ მიდგომას;

ვ) სათანადო დოზირებით ვაძლევდეთ მოსწავლეებს საშინაო დავალებას და აუცილებლად ვახდენდეთ მისი შესრულების აღრიცხვასა და შემოწმებას;

ზ) მასწავლებლის ქცევა, მანერა, ტაქტი იწვევდეს მოსწავლეთა აქტივობას, არ ჩრდილავდეს მათ და შეუწელებლად ინარჩუნებდეს მოსწავლეთა ყურადღებას გაკვეთილის მთელ მანძილზე.

6. გაკვეთილი ტარდებოდეს მოსწავლეთა მტკიცე, შეგნებული დისციპლინის პირობებში. ამისათვის აუცილებელია:

ა) გაკვეთილის დასაწყისშივე მოსწავლეებში ვქმნიდეთ ინტერესს გაკვეთილის ამოცანისადმი და სწავლების პროცესის სწორად წარმართვით შეუწელებლად ვინარჩუნებდეთ მას ბოლომდე ისე, რომ მოსწავლე ვერც კი გრძნობდეს გაკვეთილის დამთავრების მოახლოებას;

ბ) მოსწავლის მიერ წესრიგის დარღვევის ყოველი შემთხვევა მასწავლებელმა შეაფასოს დიფერენცირებულად და დიფერენცირებულადვე გაატაროს პედაგოგიური ღონისძიებანი წესრიგის დამრღვევთა მიმართ;

გ) თავის მოთხოვნებში მასწავლებელი ყოველთვის იჩენდეს სიმკაცრეს, მაგრამ ამასთან იცავდეს სამართლიანობასა და მოსწავლის პირადი ღირსების მაღალ დამფასებლობას;

დ) მასწავლებელი, როგორც პიროვნება, თავისი ქცევით, საქმისადმი სიყვარულითა და კულტურით თვით წარმოადგენს მისაბამ ავტორიტეტს თითოეული მოსწავლისათვის.

7. გაკვეთილი უნდა ემყარებოდეს მტკიცე სასწავლო რეჟიმს;

რისთვისაც აუცილებელია:

ა) სასწავლო გეგმის საფუძველზე დგებოდეს მეცადინეობის ზუსტი ცხრილი და არ იცვლებოდეს იგი მთელი წლის განმავლობაში;

ბ) თითოეულ კლასს ჰქონდეს შინაგანაწესი და ამ განაწესს ურყევად იცავდეს თითოეული მოსწავლე და მასწავლებელი;

გ) მოსწავლეს ეკრძალებოდეს დასვენების წუთებში (გაკვეთილიდან გაკვეთილამდე) სასწავლო მეცადინეობა და ამ დროს ორგანიზებულად გეგმიანად ვიყენებდეთ მოსწავლის კულტურული დასვენებისათვის.

8. გაკვეთილი უნდა ტარდებოდეს გეგმიანად, მასწავლებლის მიერ გაკვეთილის ყველა დეტალის წინასწარ გათვალისწინებით.

გაკვეთილისადმი წაყენებული ეს ძირითადი მოთხოვნები საერთოა ყველა გაკვეთილისათვის, - ტარდება იგი I თუ XII კლასში, ტარდება იგი ქიმიაში, გეოგრაფიაში თუ სხვა საგნებში. მაგრამ უნდა გვახსოვდეს, რომ ყოველ ცალკეულ გაკვეთილს სპეციფიკური თავისებურება აქვს სასწავლო მასალის შინაარსის, მოსწავლეთა ასაკისა და იმ ტექნიკური პირობების გამო, რომლებშიც იგი მიმდინარეობს. ამიტომ ეს მოთხოვნები მათი განხორციელების პროცესში გულისხმობს მასწავლებლის მიერ ამ თავისებურებათა გათვალისწინებას.

გაკვეთილის ტიპები და სტრუქტურა

იმ მოთხოვნათა განხორციელებისათვის, რომელთაც ჩვენ ვუყენებთ გაკვეთილს, დიდი მნიშვნელობა აქვს გაკვეთილის ტიპებისა და სტრუქტურული აღნაგობის გათვალისწინებას. როგორც აღნიშნული იყო გაკვეთილის, როგორც სასწავლო მუშაობის ორგანიზაციის ძირითადი ფორმის მთავარი დამახასიათებელი ნიშნები საერთოა ყველა გაკვეთილისათვის, რომელ კლასსა და რომელ საგანშიც უნდა ტარდებოდეს იგი. ასევე საერთოა ის ძირითადი მოთხოვნები, რომელთაც სკოლა უყენებს გაკვეთილს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, სასწავლო მუშაობის დანიშნულებიდან გამომდინარე, ჩვენ შეიძლება საქმე გვქონდეს და გვაქვს კიდევ, გაკვეთილის ნაირსახეობასთან, ერთი სახის გაკვეთილის მეორისაგან განსხვავებულობასთან, განსაზღვრული სახის ანუ ტიპის გაკვეთილებთან.

რა სახის, რა ტიპის გაკვეთილები შეიძლება იყოს ჩვენს სკოლაში? პედაგოგიურ ლიტერატურაში ვხვდებით გაკვეთილების მრავალნაირ კლასიფიკაციას. ამ კლასიფიკაციათა დაჯგუფება შეიძლება ხუთი განსხვავებული ნიშნის მიხედვით. **ერთნი** გაკვეთილის კლასიფიკაციას საფუძვლად უდებენ გნოსეოლოგიურ პრინციპებს და ამ საფუძველზე არჩევენ ე.წ. ინდუქციური და დედუქციური სახის გაკვეთილებს;

მეორენი - ფსიქოლოგიურ პრინციპებს და ამის საფუძველზე არჩევენ ე.წ. დასწავლის, შემოქმედების, განმავითარებელ და სხვა სახის გაკვეთილებს; **მესამენი** - მეთოდოლოგიურ პრინციპს და ამ საფუძველზე გაკვეთილებს ურთიერთისგან განასხვავებენ მეთოდოლოგიური ხერხის მიხედვით (თხრობის, ლაბორატორიული მუშაობის, წიგნზე მუშაობის, წერიტი მუშაობის და სხვა გაკვეთილები). **მეოთხენი** გაკვეთილს საფუძვლად არ უდებენ ერთ რომელიმე აღნიშნულ პრინციპს და მათ

ურთიერთისაგან არჩევენ სასწავლო საგნის მიხედვით (ისტორიის, ფიზიკის, გეოგრაფიის და სხვა გაკვეთილები) .

იმის გამო, რომ სწავლების მთელ პროცესს გაკვეთილზე განსაზღვრავს სასწავლო - აღმზრდელობითი ამოცანები და სწავლების ძირითადი კანონზომიერებანი, ზემოდასახელებული პრინციპების მიხედვით გაკვეთილების კლასიფიკაცია პრაქტიკით სრულიად გაუმართლებელი და მიუღებელია.

ჩვეულებრივ, როცა გვსურს განვასხვაოთ ერთი გაკვეთილი მეორისაგან, სამი სახის კითხვა შეიძლება დაისვას: რის გაკვეთილია (ვთქვათ: ფიზიკის, ქიმიის, ისტორიის და ა.შ.), რა ხასიათის გაკვეთილია (ზეპირსიტყვიერი, წერიტი, ლაბორატორიული, პრაქტიკული ვარჯიშით, გაკვეთილ-ექსკურსია, შრომითი და სხვ.) და რა სახის გაკვეთილია (ახალი მასალის ახსნის, განმეორების, აღრიცხვა-შეფასების, კომბინირებული). როგორც ვხედავთ, სამივე ეს კითხვა გაკვეთილის კლასიფიკაციის პედაგოგიურ თვალსაზრისს გულისხმობს. ამდენად, ცხადია, გაკვეთილის კლასიფიკაციაც პედაგოგიურ პრინციპს ემყარება. თავი რომ დავანებოთ კითხვას - „რის გაკვეთილია“ (რადგან ეს გაკვეთილების კლასიფიკაციისათვის მნიშვნელოვანი არ არის), კითხვები: „რა ხასიათისა“ და „რა სახისა“ ძირითადად გაერთმნიშვნელოვნებულია იმაში, თუ რა კონკრეტული დანიშნულება აქვს თითოეულ ცალკე აღებულ გაკვეთილს. ამიტომ გაკვეთილის კლასიფიკაციას მის ცალკე სახეებად ვახდენთ იმ ძირითადი პედაგოგიკურ-დიდაქტიკური ნიშნების მიხედვით, რომლებიც გაკვეთილის დანიშნულებიდან გამომდინარეობს.

თავისი პედაგოგიურ-დიდაქტიკური დანიშნულების მიხედვით სკოლაში გვაქვს შემდეგი სახის გაკვეთილები (მეხუთე თვალსაზრისი):

1. ახალი მასალის გადაცემის გაკვეთილი;
2. განმეორების გაკვეთილი;
3. ცოდნის შემოწმებისა და შეფასების გაკვეთილი;

4. კომბინირებული გაკვეთილი.

თითოეული აქ ჩამოთვლილი ტიპი გაკვეთილისა თავის თავში მეტნაკლებად იტევს პასუხს კითხვებზე: „რა ხასიათის“, „რა სახის“ გაკვეთილია. მაგ. ახალი მასალის გადაცემის ან კომბინირებული სახის გაკვეთილი შეიძლება იყოს სიტყვიერ-ვერბალური, ლაბორატორიული, და ა.შ., მაგრამ, პირველ ყოვლისა, სხვა გაკვეთილისაგან, ვთქვათ, განმეორებითი სახის გაკვეთილისაგან, იგი დანიშნულებითა და მისგან გამომდინარე გზების მიხედვით განსხვავდება. იგივე შეიძლება ითქვას განმეორების გაკვეთილზე, რომელიც შეიძლება იყოს წერითი, ზეპირსიტყვიერი ან სხვა ხასიათისა.

ახალი მასალის გადაცემის გაკვეთილი, როგორც თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, გულისხმობს ისეთ მეცადინეობას გაკვეთილზე, რომელიც შემოიფარგლება მხოლოდ და მხოლოდ ახალი მასალის ახსნა-გადაცემით. ასეთ გაკვეთილებს უმნიშვნელო ადგილი უკავია გაკვეთილების მთელ სისტემაში და ისიც საშუალო სკოლის უფროს კლასებში.

ჩვენს სკოლაში ადგილი აქვს აგრეთვე ისეთ სასწავლო პროცესს, როცა გაკვეთილის მთელი ამოცანა მიმართულია გავლილი მასალის განმეორებისკენ. ასეთ გაკვეთილს, ჩვეულებრივ, განმეორებითი გაკვეთილი ეწოდება, რომლის დანიშნულებას შეადგენს მოსწავლეებში ცოდნა-ჩვევების განმტკიცება.

მოსწავლეთა ცოდნის შემოწმების, შეფასებისა და ცოდნის სისტემაში მოყვანისათვის ჩვენს სკოლაში ეწყობა (თუმცა იშვიათად, უმთავრესად სემესტრებისა და წლის ბოლოს) შემოწმებისა და შეფასების გაკვეთილი.

ყველაზე გავრცელებული ტიპი გაკვეთილისა ისეთია, როცა საქმე გვაქვს გავლილი მასალის გამოკითხვასთან და ახლის ახსნასთან, რასაც ჩვეულებრივ კომბინირებულ გაკვეთილს უწოდებენ, მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი სახის გაკვეთილზე დროის $\frac{3}{4}$ -ზე მეტი ახალი მასალის ახსნას ეთმობა, მასში

წარმოდგენილია ყველა დანარჩენი სახის გაკვეთილების შერწყმა: გამოკითხვა-შეფასება, განმეორება, ვარჯიში საშინაო დავალება და ა.შ. ამ შერწყმის თავისებურება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რომელ კლასში ტარდება გაკვეთილი, ცოდნის რა დონე აღმოაჩნდათ მოსწავლეებს ამ გაკვეთილზე და ა.შ. გაკვეთილზე მთავარს მაინც ახლის ახსნა- გადაცემა წარმოადგენს.

წმინდა სახით გაკვეთილის ეს ცალკე სახეები არ არსებობს. ასე მაგალითად, ყოველგვარ განმეორებაში არის და უნდა იყოს ახალი ელემენტი, ისევე როგორც ყოველგვარი ახალი მასალის გადაცემაში უნდა იყოს განმეორების ელემენტი და ა.შ.

გაკვეთილისა და სწავლების სწორად გაგებისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება გაკვეთილის სტრუქტურის გათვალისწინებას. გაკვეთილის სტრუქტურის შესახებ მრავალი შეხედულება არსებობს. ისეთი დიდი პედაგოგები, როგორიც იყვნენ კომენსკი, პესტალოცი, უშინსკი და სხვანი, ამ საკითხს უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ და მას განიხილავდნენ სწავლების პროცესის კანონზომიერების საკითხებთან დაკავშირებით.

გაკვეთილის სტრუქტურის საკითხი დიდაქტიკაში პირველად კომენსკიმ დააყენა. ცდებიან ისინი, ვინც გაკვეთილის სტრუქტურის საკითხის დაყენებას პედაგოგიურ თეორიაში ჰერბარტის სახელს უკავშირებენ.

კომენსკი გამოდიოდა იქიდან, რომ „ყოველ სწავლებაში სამი ზუსტად განსაზღვრული საფეხურია: დასაწყისი, გაგრძელება და დასასრული“. ამის მიხედვით კომენსკი გაკვეთილის შემდეგ სამ ნაწილს, საფეხურს ასახელებს:

1. გრძნობადი აღქმის საფეხურს
2. განმარტების საფეხურს
3. ვარჯიშის საფეხურს

პირველი საფეხური გაკვეთილისა წარმოადგენს გრძნობადი აღქმის საფეხურს, ანუ ნატურალურ საგანზე ან მის მოდელზე თუ სურათზე უშუალო დაკვირვების გზით მოსწავლეში ცოცხალი შთაბეჭდილების შემუშავებას. პირველ საფეხურს ემსახურება „ადამიანის გარეგანი გრძნობები, - სულ უფრო და უფრო სრულქმნილნი დაკვირვების განსახორციელებლად... ეს გრძნობები ხუთია: **მხედველობა, სმენა, გემოვნება, ყნოსვა და შეხება.**“ გრძნობადი აღქმა- სწავლების, დასაწყისია, იგი საჭიროებს შემდგომ სრულყოფას, რომლის მიღწევა კომენსკის აზრით, შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა მასწავლებლის მიერ მოცემული იქნება საჭირო ახსნა-განმარტება. გაკვეთილის მეორე საფეხურს, განმარტების საფეხურს, კომენსკის აზრით, ემსახურება „გონება, საგნის არსის სულ უფრო და უკეთ მისაწვდომად“. მაგრამ საგნის შესწავლა, ბავშვის ცნობიერებაში მთელი სისრულით მისი აღბეჭდვა არც აქ თავდება, - ეს მხოლოდ „გაგრძელებაა“ და იგი საჭიროებს მეცადინეობის შემდგომ საფეხურს, მესამე საფეხურს. ეს საფეხური „ვარჯიშის,, საფეხური, როცა კომენსკის აზრით, მოსწავლეს სულ უფრო და უფრო კარგად შეეძლება მიწოდებული ცოდნის გადმოცემა თავის ენით და როცა, ის თავისი ხელების საშუალებით, ამ ცოდნას ცხოვრებაში გამოიყენებს, „დღითიდღე უფრო და უფრო მარჯვედ გააკეთებს იმას, რაც საჭიროა“. მესამე საფეხურს - ვარჯიშს ანუ „დასასრულს“ ემსახურება მეხსიერება - სულ უფრო უკეთ შესათვისებლად, ენა, გაგებულის სულ უფრო კარგად გამოსათქმელად, ხელები - რომ დღითიდღე სულ უფრო მარჯვედ კეთდებოდეს საჭირო საქმე“ (კომენსკი, „პანსოფიური სკოლა,“ ნაწ.1, 6, 60).

კომენსკის დიდ პედაგოგიურ ერუდიციას და გამოცდილებას მიეწერება ისიც, რომ იგი გაკვეთილის სტრუქტურას და სწავლების საფეხურს დიფერენცირებულად იხილავს მოსწავლეთა განვითარების შესატყვისად. ასე, მაგალითად, გაკვეთილის საფეხური სპეციფიკური თავისებურების მქონე იქნება იმის მიხედვით, თუ რომელ საფეხურის სკოლასთან და კლასთან გვაქვს საქმე. დაბალ საფეხურზე მომეტებულად უნდა მივმართოთ ისეთ გრძნობად აღქმას, რომელიც დაკავშირებული იქნება უშუალოდ რეალური საგნის, მოვლენის დაკვირვებასთან, შედარებით ზედა

საფეხურზე - უპირატესად საგნის მოდელის დაკვირვებასთან, ხოლო მაღალ საფეხურზე-სურათის დაკვირვებასთან და ა.შ.

მიუხედავად იმისა, რომ კომენსკის მიერ წამოწყებული სასწავლებლისა და გაკვეთილის სტრუქტურული საფეხურები ერთგვარად მექანიკურია, სინამდვილეში არ ხდება გაკვეთილის ამგვარი დაყოფა და მით უმეტეს, ყველა პირობებში, ჩვენ გვაქვს მაინც უაღრესად მნიშვნელოვანი პროგრესული მითითებანი იმის შესახებ, რომ გაკვეთილი აგებული იქნეს კონკრეტულ, ცოცხალ ჭკრეტაზე, დაკვირვებაზე, მითითებულია დაკვირვების დროს განმარტების მიცემის საჭიროება (თუმცა ეს ცალკე საფეხურადაა წარმოდგენილი და არა გზადაგზა განმარტებითი სახით) და ა.შ.

გაკვეთილის სტრუქტურის შესახებ თეორია წამოაყენა ჰერბარტმა. ეს თეორია დიდად გავრცელდა მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში. შეიძლება ითქვას, რომ ჰერბარტულ პედაგოგიურ მოძღვრებებში გაკვეთილის სტრუქტურის საკითხმა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი, ცენტრალური ადგილი დაიკავა.

ჰერბერტის აზრით, სწავლების პროცესის საფეხურები ამავე დროს გაკვეთილის საფეხურებიცაა და იგი უნივერსალურია ყველა გაკვეთილისათვის. ამიტომაც, რომ, ჩვეულებრივ, ჰერბერტის მიერ მოცემულ სწავლების ამ საფეხურებს - ფორმალურ საფეხურებს უწოდებენ.

სწავლების ეს საფეხურები, ჰერბერტის აზრით, სწავლების პროცესში გაკვეთილის ორ ძირითად სტადიაში გვემლევა. პირველი ორ საფეხურს - სიცხადეს და ასოციაციას (პირველი სტადია) მოძრაობაში მოჰყავს ბავშვის წარმოდგენები, მესამე და მეოთხე საფეხური - სისტემა და მეთოდი (მეორე სტადია) ემსახურება ამ წარმოდგენათა გაღრმავებას, შენარჩუნებას, განმტკიცებას.

სწავლების პროცესის და გაკვეთილის სტრუქტურის ამგვარი გაგება გარეგნულად, ერთი შეხედვით, თითქოს ერთგვარ ბრძოლას უცხადებს ცოდნისა და ფაქტების დაქუცმაცებულად, ყოველგვარი კავშირის გარეშე მიწოდებას და მოითხოვს

მოსწავლეებს მიეცეთ მთლიანი, შეკავშირებული, დასისტემებული ცოდნა. ჰერბერტის სქემა თითქოს გულისხმობს, მიეცეს მოსწავლეებს გამოკვეთილი, ცხადი წარმოდგენები საგანთა და მოვლენათა შესახებ (პირველი საფეხური), დამყარდეს ურთიერთმიმართება ძველსა და ახალ წარმოდგენებს შორის (მეორე საფეხური), სისტემაში იქნეს მოყვანილი ახლად მიღებული და ასოციაციის საშუალებით გამოწვეული წარმოდგენები, გამოიყოს მთავარი, უკუგდებულ იქნეს კერძო, კავშირის გარეშე დარჩენილი წარმოდგენები (მესამე საფეხური) და შედარებით, ანალიზურ და სინთეზურ მსჯელობათა გზით მოსწავლეებმა განაზოგადონ და პრაქტიკულად გამოიყენონ მიღებული ცოდნა- წარმოდგენები (მეოთხე საფეხური). ნამდვილად კი, თუ გავითვალისწინებთ ჰერბარტის სწავლების თეორიის იდეალისტურ ხასიათს, მისი „რეალიის“ თეორიას, რაც მოვლენებისა და საგნის შეუცნობადობის კანტიანურ იდეალისტურ თეორიაზეა დაფუძნებული, აშკარა გახდება, რომ ჰერბარტთან არ დგას და არც შეიძლება იდგეს მატერიალური სამყაროს, მთელი სინამდვილის შესახებ მოსწავლეების მიერ ჭეშმარიტი ცოდნის დაუფლების საკითხი. ამდენად, ჰერბარტის მიერ დასისტემებული და მტკიცე ცოდნის მოთხოვნა არ სცილდება წარმოდგენათა, „რეალიების“ სისტემაში მოყვანის ამოცანებს და სწავლების პროცესისა და გაკვეთილების საფეხურების საკითხს მეტაფიზიკურად განიხილავს.

გაკვეთილის სტრუქტურის ეს თეორია შემდგომ განვითარებასა და დეტალიზაციას პოვებს ჰერბარტელებთან - ცილერთან, ვილმანთან, რეინთან და სხვ. ამ პედაგოგიკურ თეორიაში ყველაზე მეტად გავრცელდა გაკვეთილის ის თეორია, რომელსაც **რეინი** იძლევა.

ეს თეორია დიდად არ განსხვავდება ჰერბარტის მიერ გაკვეთილის თაობაზე მოცემული თეორიისაგან. ზოგჯერ რეინის თეორიას გაკვეთილის სტრუქტურის შესახებ ვერც კი არჩევენ ჰერბარტის თეორიისაგან (მაგ. ბერტონი). როგორც ჰერბარტის, ასევე ჰერბარტელების შეხედულებანი გაკვეთილის სტრუქტურის შესახებ აბსტრაქტულ, ცხოვრებისაგან მოწყვეტილ სქემას წარმოადგენს.

გაკვეთილის სტრუქტურის საკითხი ამჟამად აქტუალურია პედაგოგიკური მეცნიერებისა და სკოლის პრაქტიკოსი თანამშრომლებისათვის. ეს გასაგებიცაა: ის, ვისაც სურს სწავლების ორგანიზაციის ესა თუ ის საკითხი გააშუქოს, ან რაიმე გარკვეული სისტემა შექმნას ამ დარგში, ან ის, ვისაც ყოველდღიურად უხდება გაკვეთილის აგება და ჩატარება, გვერდს ვერ აუვლის საკითხებს იმის შესახებ, თუ რა ნაწილებისაგან უნდა შედგებოდეს გაკვეთილი, რით უნდა იწყებოდეს და მთავრდებოდეს ეს ნაწილები, რა მიმართებაში უნდა იმყოფებოდნენ ურთიერთთან ისინი და როგორი თანმიმდევრობით გვეძლევა თითოეული მათგანი.

გაკვეთილის სტრუქტურის შესახებ საყოველთაო მიღებული აზრი არ არსებობს. ზოგი გაკვეთილის სტრუქტურულ ნაწილს „ელემენტს“ უწოდებს, ზოგი - „ეტაპს“, ზოგი - „საფეხურს“ და ა.შ.

მიუხედავად ამისა, დიდაქტიკაში საკმაოდ გავრცელებულია გაკვეთილის ისეთ ეტაპებად დაყოფა, როგორიცაა: 1) საორგანიზაციო ეტაპი, 2) მოსწავლეთა შეფასება, 3) ახალი მასალის გადაცემა, 4) ვარჯიში, 5) საშინაო დავალება.

იმისათვის, რომ გაკვეთილის სტრუქტურული აგებულების საკითხი იმგვარად გადავწყვიტოთ, რომ მას ჰქონდეს მეცნიერული, თეორიული და პრაქტიკულ-გამოყენებითი მნიშვნელობა, საჭიროა შემეცნების თეორიაზე დაფუძნებული სწავლების პროცესის კანონზომიერების, სკოლისა და მასწავლებლის საუკეთესო გამოცდილების გათვალისწინებით, პასუხი გავცეთ შემდეგ საკითხებს:

1. რა იგულისხმება სწავლების სტრუქტურის ცნებაში და რას წარმოადგენს გაკვეთილი სტრუქტურულად, როგორც სწავლების ორგანიზაციის ფორმა ?
2. რა პრინციპს უნდა დაემყაროს გაკვეთილის დანაწევრება სტრუქტურულ ნაწილებად, საფეხურებად, რა ძირითადი ნიშნები განასხვავებს გაკვეთილის ერთ ნაწილს - მეორისაგან, მეორეს - მესამისაგან და ა.შ.?
3. რა მიმართებაშია გაკვეთილის სტრუქტურული ნაწილები ურთიერთთან ?

4. გაკვეთილის სტრუქტურა ერთნაირია, უნივერსალურია ყველა სახის გაკვეთილისათვის, თუ ერთი სახის გაკვეთილის სტრუქტურა განსხვავებულია მეორე სახის გაკვეთილისაგან ?

5. რა მნიშვნელობა აქვს გაკვეთილის სტრუქტურული აგებულების სწორად გადაწყვეტას პედაგოგიური პროცესის მაღალხარისხოვნად წარმართვისათვის?

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩვენს სკოლაში საქმე გვაქვს ძირითადად ოთხი სახის გაკვეთილთან: კომბინირებული სახის, ახალი მასალის გადაცემის, განმეორებითი და მოსწავლეთა ცოდნის შემოწმება - შეფასების გაკვეთილთან. რას წარმოადგენს თითოეული მათგანი თავისი დიდაქტიკური, მეთოდოლოგიური მიმართულებისა და სტრუქტურული აგებულების მიხედვით, რა დასკვნები შეიძლება გავაკეთოთ მათი ანალიზის შედეგად ზემოთ დასმული საკითხების გარშემო?

ყოველი გაკვეთილი, რა სახისაც არ უნდა იყოს იგი, თავისი კონკრეტული დანიშნულების, შინაარსისა და ფორმის მიხედვით წარმოადგენს დასრულებულ, სწავლების მთლიან, ორგანიზებულ ერთეულს, რომელზეც უნდა განხორციელდეს სწავლა-აღზრდის წინასწარ გათვალისწინებული ამოცანა. კომბინირებული სახის გაკვეთილი პრაქტიკაში ჩვეულებრივ ასე ტარდება : მისი პირველი ნაწილი იწყება სწავლებისათვის აუცილებელი ორგანიზაციული საკითხების მოგვარებით და მთავრდება ახალ მასალაზე გადასვლისათვის ყველა პირობის შექმნით. ეს ნაწილი, რომელიც დანიშნულებისა და ორგანიზაციის (და არა სწავლების პროცესის) მხრივ მკვეთრად განსხვავდება მის მომდევნო ნაწილისაგან, მოიცავს პედაგოგიური პროცესის ისეთ ელემენტებს, როგორიცაა: ა) სწავლებისათვის საჭირო ორგანიზაციული მხარეების (მოსწავლეთა განრიგება სამუშაო ადგილებზე, მოსწავლეთა გვარების ამოკითხვა და წესრიგის დამყარების სხვა ღონისძიებანი) მოგვარება და ყურადღების პირველადი მობილიზაცია სასწავლო მუშაობისადმი; ბ) კლასისა და თითოეული მოსწავლის მიერ საშინაო დავალების შესრულების ხარისხის გარკვევა; გ) გავლილი, წინა მასალის აღრიცხვა, შეთვისების ხარისხის შემოწმება და

რამდენიმე მოსწავლის შეფასება; დ) დასკვნითი საუბარი აღდგენილი ცოდნის სისტემაში მოყვანისათვის, ამ საუბრის პროცესში მის შედეგად წამოჭრილი საკითხების გარშემო ცოდნის მიღების მოთხოვნების შექმნა მოსწავლეებში. გაკვეთილის მეორე ნაწილი, რომელიც იწყება ახალ მასალაზე გადასვლის ამოცანისა და გაკვეთილის თემის მოსწავლეთათვის გაცნობით და მთავრდება გაკვეთილის თემის უკანასკნელი საკითხის ახსნა-გადაცემით, მოიცავს ისეთ ელემენტებს, როგორიცაა: ა) გაკვეთილის თემისა და მისი ამოცანის გაცნობა; ბ) გაკვეთილის გეგმის ძირითადი საკითხის გაცნობა და ამ გეგმის შესრულებისათვის საჭირო სასწავლო მუშაობის სახეებზე მითითება; გ) ახალი მასალის თანმიმდევრულად ახსნა-გადაცემა და დასკვნა ახსნილის გარშემო. გაკვეთილის მესამე ნაწილი, რომელიც იწყება გადაცემულის გარშემო ძირითადი საკონტროლო საკითხების დასმით და მთავრდება საშინაო დავალებების მიცემით, მოიცავს შემდეგ ელემენტებს: ა) გადაცემული მასალის მოსწავლეთა მიერ გაგებისა და შეთვისების ხარისხის საკლასო შემოწმება და ვარჯიში; ბ) საბოლოო დასკვნითი საუბარი და ცოდნის სისტემაში მოყვანა; გ) საშინაო დავალების მიცემა. გაკვეთილის პირველი ნაწილი, რომელიც ემსახურება, ერთი მხრივ, განვლილი მასალის სისტემაში მოყვანას და მოსწავლეთა ცოდნის შეფასება-კონტროლს და მეორე მხრივ, ახალ მასალაზე შეგნებულად გადასვლისათვის ყველა პირობის შექმნას, თავისი დიდაქტიკურ-მეთოდოლოგიური დანიშნულებით წარმოადგენს გაკვეთილის მთავარი ამოცანის-ახალი მასალის გადაცემის აუცილებელ გასაღებს, ხოლო ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით- მასწავლებელსა და მოსწავლეში ახალი სახის მოქმედების შესრულებისათვის საჭირო განწყობის შექმნის აუცილებელ საფეხურს. გაკვეთილის ამ ნაწილს ჩვენ ვუწოდებთ **გაკვეთილის შესავალ ნაწილს**.

გაკვეთილის მეორე ნაწილი ემსახურება მოსწავლის მიერ ახალი ცოდნა-ჩვევების დაუფლების ამოცანას, რაც დიდაქტიკურ-მეთოდოლოგიური დანიშნულების თვალსაზრისით მიმართულებას აძლევს და განაპირობებს მთელ გაკვეთილს, მის გულს წარმოადგენს, ხოლო ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით - ახალი საფეხურია, როცა ხდება მასწავლებლისა და მოსწავლის განწყობის რეალიზაცია, განხორციელება

თვისებრივად ახალ სიტუაციაში. გაკვეთილის ამ ნაწილს **გაკვეთილის ძირითად ნაწილს** ვუწოდებთ.

გაკვეთილის **მესამე** და ბოლო ნაწილი, რომელიც ემსახურება გადაცემულის სისტემაში მოყვანას, უმთავრესის გამოყოფას მეორეხარისხოვნისაგან და შემდგომი დამოუკიდებელი მუშაობის გზების დასახვას (კლასგარეშე სწავლის ფორმებში), დიდაქტიკურ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით წარმოადგენს პედაგოგიური პროცესის დაჯამებას, დაგვირგვინებას, ხოლო ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით - ისეთ საფეხურს, როცა ხდება შეთვისებულიდან ყველაზე ძირითადის ინტენსიურად ფიქსირება მოსწავლის ცნობიერებაში. გაკვეთილის ამ ნაწილს ჩვენ **გაკვეთილის დასკვნით ნაწილს** ვუწოდებთ.

ამგვარად, კომბინირებული სახის გაკვეთილი თავის დიდაქტიკურ - მეთოდოლოგიური დანიშნულებისა და ორგანიზაციული წყობის ბუნების მიხედვით ურთიერთისაგან განსხვავებული, მაგრამ ურთიერთთან სამი უმთავრესი ნაწილისაგან შედგება: **შესავალი ნაწილი, ძირითადი ნაწილი და დასკვნითი ნაწილი**, რომლებიც ურთიერთს თანმიმდევრულად ცვლიან, როგორც სწავლების ორგანიზაციული საფეხურები (და არა სწავლების პროცესის „საფეხურები“, „ელემენტები“, „მომენტები“ და ა.შ.)

ახალი მასალის გადაცემის გაკვეთილი სტრუქტურულად თითქმის იგივეა, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში საკითხებს, რომლებიც გაკვეთილის შესავალ ნაწილში მოსწავლეთა გამოკითხვას და შეფასებას შეეხება. ამიტომ მასზე ცალკე არ შევჩერდებით.

განვიხილოთ საკითხი, თუ როგორია განმეორების სახის გაკვეთილის სტრუქტურა. ვინც ამ სახის გაკვეთილის ზოგად-დიდაქტიკურ და მეთოდოლოგიურ მიმართულებას დაჰკვირვებია, იცის, რომ იგი უმრავლეს შემთხვევაში შემდეგი სახით ტარდება: გაკვეთილის პირველი ნაწილი, ისევე როგორც კომბინირებული სახის გაკვეთილისა, იწყება სწავლებისათვის (განმეორებაც სწავლებათა, მაგრამ თავისებური

სახისა და არა სწავლების რაღაც „მომენტი“, „ელემენტი“ თუ „დიდაქტიკური წესი“ და ა.შ.) აუცილებელი ორგანიზაციული საკითხების მოგვარებით და მთავრდება განმეორებაზე შეგნებულად გადასვლის ყველა პირობის შექმნით. ეს ნაწილი, რომელიც აგრეთვე თავისი დანიშნულებისა და ორგანიზაციის მხრივ მკვეთრად განსხვავდება მისი მომდევნო ნაწილისაგან, მოიცავს პედაგოგიური პროცესის ისეთ აუცილებელ ელემენტებს, როგორიცაა: ა) სწავლებისათვის საჭირო ორგანიზაციული მხარეების მოგვარება (ისევე როგორც კომბინირებული სახის გაკვეთილისათვის) და ყურადღების პირველადი მობილიზაცია სასწავლო მუშაობისადმი; ბ) განმეორების ძირითადი საკითხების გაცნობა მოსწავლეთათვის და ყველა მოსწავლის მიერ განმეორების კონკრეტული დანიშნულების გააზრება; გ) ყველა ტექნიკურ-დიდაქტიკური პირობის მომზადება და ღონისძიების გატარება განმეორებაზე შეგნებული გადასვლისათვის. გაკვეთილის მომდევნო, მეორე ნაწილი, თვისებრივად განსხვავებულია პირველი ნაწილისაგან, იწყება მასწავლებლის მიერ ძირითადი საკვანძო კითხვების ან ერთი კითხვის დასმით და მთავრდება გეგმით გათვალისწინებული განმეორების საკითხის გარშემო მოსწავლეთა პასუხის გაცემით. გაკვეთილის ეს ნაწილი მოიცავს : ა) საკლასო ფრონტალური წესით ერთი ან რამდენიმე საკვანძო საკითხის დასმას და მოსწავლეთა აქტიურ ჩაბმას სასწავლო მუშაობაში-განმეორებაში; ბ) საკლასო, ჯგუფური ან ინდივიდუალური (ეს დამოკიდებულია განმეორების შინაარსსა და დანიშნულებაზე) მუშაობის მოწყობას განმეორების საკითხზე. გაკვეთილის მესამე და ბოლო ნაწილი, რომელიც იწყება განმეორებული საკითხების ძირითად საკვანძო საკითხებად ჩამოყალიბებით და მთავრდება მასწავლებლის მითითებით იმაზე, თუ მოსწავლეებმა როგორ უნდა განაგრძოს მუშაობა განვლილის გამეორებაზე, რა საკითხებს მიაქციონ უმთავრესი ყურადღება და სხვ. - მოიცავს პედაგოგიური პროცესის ისეთ ელემენტებს, როგორიცაა : ა) გამეორებული საკითხების დაჯგუფება საკვანძო კითხვებად და ამ კითხვების გარშემო დასკვნითი საუბრის ან კითხვა-პასუხის ჩატარება; ბ) საკვანძო საკითხების გამაერთიანებელი მომენტების გამონახვა და მოსწავლეებში თვისებრივად ახალი

ცოდნის, მთლიანი და დასკვნითი ცოდნის განმტკიცება; გ) ინსტრუქტაჟი მოსწავლეთა დამოუკიდებელი მუშაობის განგრძობის გზებისა და ფორმების შესახებ.

როგორც ვხედავთ, თავისი ხასიათის მიხედვით განმეორებითი გაკვეთილის პირველი ნაწილი, ისევე როგორც კომბინირებული გაკვეთილისა, წარმოადგენს შესავალ ნაწილს, მეორე- ძირითად ნაწილს, მესამე კი - დასკვნითს.

სტრუქტურული აგებულების მხრივ გამონაკლისს არ წარმოადგენს არც ისეთი სახის გაკვეთილი, რომელიც სპეციალურად მოსწავლეთა ცოდნის შემოწმებასა და შეფასებას ემსახურება. ამ სახის გაკვეთილი, პრაქტიკაში, ჩვეულებრივ, შემდეგნაირად ტარდება: გაკვეთილის პირველი ნაწილი იწყება ისეთივე ღონისძიებების გატარებით, როგორც ჩვენ მიერ განხილული ორი სახის გაკვეთილი და მთავრდება შემოწმებასა და შეფასებაზე შეგნებული გადასვლის ყველა პირობის შექმნით. მეორე ნაწილი იწყება შემოწმებისა და შეფასების კონკრეტული ამოცანის გაცნობით და მთავრდება მოსწავლეთა ცოდნა-ჩვევების შეფასებით. გაკვეთილის მესამე ნაწილში ხდება აღრიცხულის სისტემაში მოყვანა, ძირითადი დასკვნების გამოტანა, გამომჟღავნებული ნაკლის შევსება დამატებითი მეცადინეობით ან მითითებით იმაზე, თუ როგორ უნდა მოახდინონ მოსწავლეებმა თავიანთი ჩამორჩენილობის ლიკვიდაცია დამოუკიდებელი მუშაობის გზით. ამგვარად იმავე მოსაზრებით, რაც პირველი ორი სახის გაკვეთილისათვის აღვნიშნეთ, აღრიცხვის, შემოწმებისა და შეფასების სახის გაკვეთილიც სტრუქტურულად შედგება სამი ურთიერთისაგან განსხვავებული ნაწილისაგან: შესავალი, ძირითადი ნაწილი და დასკვნითი ნაწილები.

უფრო დაწვრილებით შევჩერდეთ **კომბინირებული სახის გაკვეთილის**, როგორც ყველაზე გავრცელებული სახის გაკვეთილის, შემადგენელი ნაწილების აგების ზოგიერთ ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიურ ხასიათის საკითხის განხილვაზე.

ა) **გაკვეთილის შესავალი ნაწილი.** გაკვეთილის დასაწყისს, მის გასაღებს, როგორც აღვნიშნეთ, გაკვეთილის შესავალი ნაწილი წარმოადგენს.

როგორც ცნობილია, ზარის დარეკვისთანავე მოსწავლეები სრული წესრიგით უნდა შედიოდნენ საკლასო ოთახში და იკავებდნენ თავიანთ ადგილს, ამზადებდნენ საჭირო მასალებს ამ გაკვეთილისთვის: წიგნებს, საშინაო დავალებათა რვეულებს და ა.შ. ზარის შემდეგ, როცა მოსწავლეები შევლენ საკლასო ოთახში, გაკვეთილზე შედის მასწავლებელი. მასწავლებლის შესვლის ტაქტს და მოსწავლეთა დამოკიდებულებას მასწავლებლის გამოცხადებასთან გაკვეთილზე დიდი მნიშვნელობა აქვს. პირველ ყოვლისა აქ უნდა აღვნიშნოთ ზოგიერთი პედაგოგის არასწორი შეხედულება, რომლებიც საჭიროდ თვლიან ზარის დარეკვამდე 1-2 წუთით ადრე მასწავლებლის მიერ თავისი ადგილის დაკავებას კლასში. ისინი ამას ასაბუთებენ იმ მოსაზრებით, რომ მოსწავლეები, ხედავენ რა მასწავლებელს კლასში, სრული სიწყნარით იკავებენ თავიანთ ადგილებს ხმაურს და წესრიგის დარღვევას ადგილი არ აქვს და ასეთ პირობებში არც ერთი წუთი მოსწავლეებს არ ეკარგებათ. ესაა მცდარი მოსაზრება. გამოცდილებით დადასტურებულია, რომ გაკვეთილის დაწყების მაუწყებელი ზარის დარეკვამდე კლასში მასწავლებლის გამოცხადებას შეუძლია ეფექტი მოგვცეს მხოლოდ პირველ 5-6 გაკვეთილზე, ხოლო შემდეგ ეჩვევიან რა ასეთ მდგომარეობას, მოსწავლეები ვეღარც კი ამჩნევენ საკლასო ოთახში წინასწარ შესულ მასწავლებელს. მასწავლებლის მიმართვა „წყნარად“, „ნუ ხმაურობთ“, თანდათან კარგავს ძალას და ძნელი ხდება საჭირო დისციპლინის დამყარება გაკვეთილის მთელ მანძილზეც კი. ამიტომ დროც მეტი იკარგება და ამას წესრიგის დაცვის ჩვევის გამომუშავებისთვისაც მხოლოდ ზიანის მოტანა შეუძლია. ზოგიერთი მასწავლებელი პედაგოგიურად გამართლებულად თვლის მასწავლებლისა და მოსწავლეების ერთდროულ შესვლას გაკვეთილზე. არც ეს იძლევა სასურველ შედეგს; მასწავლებელი შეუმჩნეველი რჩება მოსწავლისათვის და გაკვეთილის დაწყების ეფექტიც ნაკლებია. ასეთ გზას შეიძლება მივმართოთ მხოლოდ I კლასში და ისიც პირველ ხანებში, ვიდრე მოსწავლეები შეეჩვეოდნენ საკლასო რეჟიმს. პედაგოგიურმა პრაქტიკამ სავსებით დაადასტურა და გაამართლა მასწავლებლის შესვლა გაკვეთილზე მას შემდეგ, რაც მოსწავლეებმა უკვე დაიკავეს თავიანთი ადგილები.

როგორი უნდა იყოს მასწავლებლის ტაქტი გაკვეთილზე შესვლისა და გაკვეთილის დასაწყისის დროს?

1. მასწავლებელი ყოველთვის ხალისიანი გამომეტყველებით, ზომიერი, თავდაჭერილი ღიმილით უნდა შევიდეს საკლასო ოთახში; კათედრასთან მისვლისას ზომიერი ღიმილითვე მიესალმოს კლასს (თუ ამ დროს ის პირველად შედის ამ კლასში).

2. ყველა მოსწავლე ფეხზე ადგომით უნდა მიეგებოს მასწავლებელს და არ უნდა დასხდნენ მასწავლებლის სათანადო განკარგულებამდე. ამას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ზრდილობის უფროსიადმი, თავაზიანი ჩვევის გამომუშავებისათვის, არამედ სასწავლო მუშაობის ამოცანისადმი მთელი კლასის განწყობისთვისაც, სრული წესრიგის სწრაფად დამყარებისთვისაც.

3. მასწავლებელი იკავებს თავის ადგილს კათედრასთან, მიმოავლებს თვალს ყველა მოსწავლეს მტკიცე დინჯი ტონით აძლევს განკარგულებას მოსწავლეებს - დასხდნენ. მასწავლებელი ამგვარი გზით, თუკი მას დახელოვნებულად იყენებს, აღწევს მოსწავლეების ყურადღების სწრაფ მობილიზებას მეცადინეობის გარშემო. ამის შემდეგ მასწავლებელი აწარმოებს მოსწავლეთა გამოცხადების აღრიცხვას. აქვე შევნიშნავთ რომ ჟურნალის ამოკითხვას აქვს საკმაოდ დიდი ნაკლი: ჯერ ერთი, მასწავლებელი ამოკითხვას 2-3 და ხშირად 5 წუთსაც მთელი სასწავლო დროის 5-10 %-ს ანდომებს და მეორეც, ეს ასუსტებს მეცადინეობისათვის შექმნილ განწყობილებას - მასწავლებელს უხდება ჟურნალის ამოკითხვის შემდეგ კიდევ 1-2 წუთის დაკარგვა, ჟურნალის ამოკითხვამდე შექმნილი განწყობილების აღსადგენად. ამიტომ სიის ამოკითხვა, გარდა პირველი გაკვეთილისა, საჭირო არ არის, მით უმეტეს, რომ მასწავლებელი კარგად იცნობს თავის მოსწავლეებს. მასწავლებელმა შეიძლება მიმართოს ასეთ ხერხსაც: თავისთვის დაითვალოს კლასში დამსწრე მოსწავლეთა რაოდენობა, შეადაროს ჟურნალში გამოცხადებულად აღრიცხულ მოსწავლეთა რიცხვს და თუ ნაკლები ან მეტი იქნება, მხოლოდ მაშინ გაარკვიოს, ვინ მოვიდა, ან წავიდა

წინა გაკვეთილის შემდეგ. ასეთი გზით ვიგებთ დროს და რაც მთავარია, ვაღწევთ გაკვეთილის დაწყების მაღალ ხარისხს.

ყოველივე ამის მოწესრიგების შემდეგ იწყება მუშაობის მომდევნო ეტაპი, როცა მასწავლებელი ამოწმებს კლასის მომზადების დონეს, ამოწმებს და აფასებს მოსწავლეთა ცოდნას და გზადაგზა აღრიცხავს საშინაო დავალებათა შესრულებასაც. პედაგოგიურ პრაქტიკაში გვხვდება ისეთი შემთხვევები, როცა მასწავლებელთა ერთი ნაწილი ჯერ ამოწმებს და აფასებს ცალკე მოსწავლეებს, შემდეგ გადადის კლასის საერთო მომზადების, ცოდნის შემოწმებაზე, ხოლო მეორენი ჯერ აღრიცხავენ კლასის საერთო მომზადების დონეს და შემდეგ ახდენენ ცალკე მოსწავლეთა ცოდნის შემოწმება-შეფასებას. ჩვენი აზრით, უფრო სწორად იქცევიან ის მასწავლებლები, რომლებსაც მოსწავლეთა ცოდნის აღრიცხვის, შემოწმებისა და შეფასების არც ერთი და არც მეორე წესი ზოგად პრინციპად კი არ გაუხდიათ, არამედ საჭიროების შემთხვევაში, რაც გაკვეთილის მასალის სპეციფიკის გათვალისწინებას უნდა ემყარებოდეს, მიმართავენ ხან ერთ, ხან მეორე წესს.

იმისათვის რომ მასწავლებელმა შეამოწმოს კლასის მომზადების საერთო დონე, საჭიროა:

1. გაკვეთილის გეგმით გათვალისწინებული შეკითხვების მიცემა და მოსწავლეთა პასუხის გაანალიზება. (ჯერ შეკითხვა ისმება საერთო - ფრონტალურად და შემდეგ ვახდენთ მოსწავლის გამოძახებას)

2. შეკითხვების დასმისას და პასუხის მოთხოვნის დროს მოსწავლეთა ინდივიდუალური თავისებურების გათვალისწინება.

3. მთელი კლასის მონაწილეობით სათანადო სავარჯიშოთა შესრულება (ამოცანის ამოხსნა, რუკაზე ვარჯიში, ცდის დაყენება და ა.შ.) არ უნდა ჩატარდეს ისე, რომ 1-2 და მეტი მოსწავლე არ შემოწმდეს და შეფასდეს. ამას, ერთი მხრივ, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მოსწავლის ლოგიკური, თანმიმდევრული აზროვნების

განვითარებისათვის და მეორე მხრივ, ზრდის პასუხისმგებლობას მოსწავლეში - უკეთ ისწავლოს და მოამზადოს გაკვეთილის მასალა. ამას მნიშვნელობა აქვს მოსწავლეში მტკიცე ნებისყოფის, აკურატობისა და სხვა თვისებების აღზრდისთვისაც. მასწავლებლის შეფასება უნდა იყოს ობიექტური, დიფერენცირებული; მას უნდა ჰქონდეს არა მარტო ფაქტის დადასტურების, არამედ პედაგოგიური, აღმზრდელობითი მნიშვნელობაც და არა მარტო იმ მოსწავლისათვის, რომელიც მასწავლებელმა შეაფასა, არამედ მთელი კლასისათვის.

გაკვეთილზე მოსწავლეთა ცოდნის ინდივიდუალური შემოწმება და შეფასება ხდება უმთავრესად ზეპირი გამოკითხვის გზით. მოსწავლე განვლილ მასალას გადმოგვცემს მთლიანად, სისტემურად. გზადაგზა საჭირო შემთხვევაში მასწავლებელი შეკითხვებს უსვამს მოსწავლეს (ისე, რომ მოსწავლეს აზრს არ აწყვეტინებს). იმისათვის, რომ ყველა მოსწავლე აქტიური იყოს და აზროვნებდეს გაკვეთილის მასალის გარშემო, მზად იყოს შეკითხვებზე პასუხის გასაცემად, მასწავლებელმა საქმიანობაში მოხერხებულად უნდა ჩააბას მთელი კლასი. ინდივიდუალურ გამოკითხვასთან ერთად უნდა შემოწმდეს მოსწავლის მიერ საშინაო დავალების შესრულება არა მარტო ამ დღისათვის, არამედ წინა რამდენიმე დღისთვისაც კი.

ამ მუშაობის ჩატარების შემდეგ მასწავლებელი კიდევ სვამს რამდენიმე (ორ-სამ) ძირითად კითხვას, დასკვნების სახით მოჰყავს სისტემაში შესწავლილი მასალა და ამზადებს ნიადაგს ახალ მასალაზე გადასასვლელად. სახელდობრ, მიუთითებს იმაზე, რაც მოცემული თემიდან ჯერ კიდევ არ იციან მოსწავლეებმა და აღნიშნავს, რომ გაკვეთილის ამოცანაა სწორედ ამ საკითხის (მიუთითებს გაკვეთილის თემაზე) გარკვევა-შესწავლა. ამგვარად მომზადდება ყველა პირობა ახალ მასალაზე შეგნებული გადასვლისათვის (ცხადია თუ მოსწავლეთა დიდმა უმრავლესობამ გამოიჩინა წინა მასალის უცოდინარობა, რასაც იშვიათ შემთხვევაში შეიძლება ჰქონდეს ადგილი, საჭირო იქნება დამატებითი ახსნა - განმარტება, ვარჯიში და სხვ.)

დრო, რომელიც გაკვეთილის შესავალ ნაწილს უნდა მოხმარდეს, საორიენტაციოდ გათვალისწინებულ უნდა იყოს გაკვეთილის გეგმით. ზოგ შემთხვევაში გათვალისწინებული დრო საკმარისი არ აღმოჩნდება, მაგრამ ამ გარემოებამ არ უნდა შეცვალოს გაკვეთილის ძირითადი მიმართულება.

ბ) გაკვეთილის ძირითადი ნაწილი. გაკვეთილის ძირითადი ნაწილი არა მარტო იმის გამოა გაკვეთილის უმთავრესი ნაწილი, რომ მას, ჩვეულებრივ, შედარებით მეტი დრო ეთმობა გაკვეთილზე, არამედ იმიტომაც, რომ გაკვეთილის ძირითადი ნაწილის მთელი შინაარსი წამყვანია გაკვეთილის თემისა და მისი ამოცანის გადაწყვეტაში. ამიტომაც გაკვეთილის ძირითადი ნაწილის ხარისხი უმთავრესად კიდევ განსაზღვრავს, მთელი გაკვეთილის ხარისხს. ამით უნდა აიხსნას ის, რომ გაკვეთილის თემის სახელწოდება უმეტეს შემთხვევაში გამოხატავს გაკვეთილის ძირითადი ნაწილის შინაარსს, მისგან გამომდინარეობს.

გაკვეთილის ძირითადი ნაწილი ყოველი გაკვეთილისათვის არ არის და არც შეიძლება იყოს ერთგვაროვანი. მის მრავალგვარობას და სპეციფიკურობას განსაზღვრავს სასწავლო მუშაობის შინაარსი გაკვეთილზე, აგრეთვე ის, თუ რომელ კლასში ტარდება გაკვეთილი. ცნობილია, რომ ისეთი გაკვეთილის დანიშნულება, რომელიც ახალი მასალის ახსნა-გადაცემას გულისხმობს, მდგომარეობს იმაში, რომ მოსწავლეებმა შეგნებულად, სისტემურად, თანმიმდევრულად და მტკიცედ შეითვისონ გაკვეთილის გეგმით გათვალისწინებულ ცოდნა-ჩვევათა განსაზღვრული მოცულობა. გაკვეთილის ამ დანიშნულების განხორციელება მოითხოვს მასწავლებლისაგან სასწავლო-აღმზრდელობითი მასალის ზუსტად მოხაზვას, მის სწორად დოზირებას დროის მიხედვით, ამ მასალის გადაცემისა მოსწავლეთა მიერ მტკიცედ შეთვისებისათვის პრაქტიკაში შემოწმებული მრავალგვარი აქტიური მეთოდის სწორად გამოყენებას, მასალის მიხედვით და მოსწავლეთა ასაკობრივი განვითარების გათვალისწინებით ამ მეთოდების თანმიმდევრულ მონაცვლეობას. მასწავლებელს მუდამ უნდა ახსოვდეს, რომ გაკვეთილის ძირითადი ნაწილის პირველ

ელემენტს (ამავე დროს გარდამავალ ელემენტს გაკვეთილის შესავალი ნაწილიდან ძირითად ნაწილზე), როგორც აღვნიშნეთ, წარმოადგენს გაკვეთილის თემისა და ამოცანის გაცნობა მოსწავლეთათვის, კლასისათვის. ჩვეულებრივ, როცა მასწავლებელი რწმუნდება, რომ მოსწავლეებს მტკიცედ აქვთ შეთვისებული განვლილი მასალა, გაკვეთილის შესავალი ნაწილის დასასრულს იგი აჯამებს განვლილი გაკვეთილის მასალას, ამყარებს ამ მასალის კავშირს პროგრამის თემის მთელ მასალასთან და უსახავს მოსწავლეებს ახალ ამოცანებს; ამ ამოცანებს ის სახავს გაკვეთილის თემის ფორმულირებაში. მასწავლებელი რამდენჯერმე იმეორებს ფორმულირებას, თუ ეს საჭიროა გაკვეთილის შინაარსის სისრულის გამო; სხვადასხვა სახით განუმარტავს მოსწავლეებს ძირითად საკითხებს (ზოგადი მოხაზვა), რომლებიც თემის შესწავლასთან იქნება დაკავშირებული, განუმარტავს თემის მტკიცედ შესწავლის სასწავლო და აღმზრდელობით მნიშვნელობას და მიუთითებს იმ არსებით საშუალებებზე, რომლებითაც მიღწეული უნდა იყოს გაკვეთილის თემიდან გამომდინარე ამოცანის დაძლევა. ამის შემდეგ მასწავლებელი, განსაკუთრებით დაბალ კლასებში, გამოკითხვის საშუალებით ამოწმებს, თუ რამდენად გაიგეს მოსწავლეებმა გაკვეთილის ამოცანა. მთელი ამ მუშაობის შედეგად მასწავლებელმა უნდა მიაღწიოს მოსწავლეთა ყურადღების მობილიზებას სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობისადმი, მათ დაინტერესებას და შეგნებულ აქტივობას. გაკვეთილის ძირითადი ნაწილის ეს ელემენტი წარმოადგენს უშუალო შესავალს, ერთგვარ უვერტიურას ახალი მასალის დაძლევა-შეთვისებისათვის.

გაკვეთილის ძირითადი ნაწილის მომდევნო ელემენტს უკვე ახალი მასალის გადაცემა და მოსწავლეთა მიერ ამ მასალის მტკიცედ შეთვისებისათვის მრავალგვარი აქტიური მეთოდის გამოყენება წარმოადგენს. მასწავლებელი გაკვეთილს თანმიმდევრულად გადასცემს - აუხსნის მოსწავლეებს იმ მასალას, რაც გაკვეთილის გეგმითაა გათვალისწინებული. ამ პროცესში, იყენებს რა სწავლების მრავალგვარ, პრაქტიკაში შემოწმებულ აქტიურ მეთოდებს, მასწავლებელი უნდა აღწევდეს მიწოდებული მასალის მოსწავლეთა მიერ გააზრებას, გაგებას და მტკიცედ შეთვისებას.

ახალი მასალის ახსნა-გადაცემა, ჩვეულებრივ, როგორც ეს პრაქტიკამ დაგვანახა, უმჯობესია იწყებოდეს მასწავლებლის ცოცხალი სიტყვით, რაც მოსწავლეთა მიერ ცოდნის შეთვისების აუცილებელი გასაღებია და შესაძლებლობას იძლევა ახალი მასალის შეგნებულად და თანმიმდევრულად ათვისებისათვის. მასწავლებლის ცოცხალი სიტყვის გამოყენების თავისებურება განისაზღვრება სასწავლო მასალისა და მოსწავლეთა საერთო განვითარების თავისებურებით. ასე, მაგალითად, თუ ფიზიკის, ქიმიის, ბიოლოგიისა და სხვა გაკვეთილებზე ახალი მასალა მოითხოვს ცდების დაყენებას, მასწავლებლის თხოვრებას თუ საუბარს ექნება ერთგვარი შესავლის ხასიათი, ძირითადი კი იქნება ცდის დაყენება (დემონსტრაციული იქნება იგი, თუ მოსწავლეები ცდას დამოუკიდებლად დააყენებენ მასწავლებლის ხელმძღვანელობით); დაბალ კლასებში თხოვრება უფრო ხანმოკლე დროით უნდა განისაზღვროს, ვიდრე უფროს კლასებში, სადაც თხოვრება შეიძლება ხშირად სასკოლო ლექციაშიც გადაიზარდოს. ეს თავისებურება არა მარტო მასალის ხასიათზეა დამოკიდებული არამედ, ბავშვის საერთო განვითარების თავისებურებაზეც. დაბალ კლასებში მოსწავლეთა ყურადღება ნაკლებად მტკიცეა და მისი მოცულობის შენარჩუნება ერთი სახის მუშაობით, ამ შემთხვევაში დიდი დროის მანძილზე უწყვეტი დროით შეუძლებელია. მასწავლებელი ცოცხალ სიტყვასთან ერთად გაკვეთილზე იყენებს თვალსაჩინოებას (ილუსტრაცია, დემონსტრაცია, ცდების დაყენება და ა.შ.), რითაც იგი უფრო მიმზიდველსა და გასაგებს ხდის სასწავლო მასალის შინაარსს, უფრო ეფექტურს ხდის მოსწავლეთა მიერ ამ მასალის შეთვისებას. მასწავლებელი გზადაგზა მიმართავს სახელმძღვანელოს გამოყენებასაც იმის მიხედვით, თუ რა ხასიათისაა მასალა, როგორია თვით კლასის მომზადების დონე და ა.შ. მიმართავს უმთავრესის ჩაწერას და ჩახაზვა-ჩახატვას მოსწავლეთა მიერ; ამ მხრივ ფართოდ იყენებს მოსწავლეთა დამოუკიდებელი მუშაობის ფორმებს, ახორციელებს ინდივიდუალურ მიდგომას თითოეული მოსწავლისადმი და სხვ.

მასწავლებელს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს, რომ მეთოდების სწორად მონაცვლეობა, მათი სწორი კომბინირება, რიგი ნიუანსების გათვალისწინება და სწორი

პედაგოგიური ტაქტი აუცილებელია მოსწავლეთა მიერ ახალი მასალის გაგებისა და შეგნებულად შეთვისებისათვის; მას უნდა ახსოვდეს აგრეთვე, რომ ერთფეროვნება სასწავლო მუშაობაში არასოდეს იძლევა სასურველ ეფექტს, პირიქით- მრავალფეროვნება სწავლების მაღალი ხარისხის მთავარი პირობა და საუკეთესო საშუალებაა.

გაკვეთილის ძირითად ნაწილში სათანადო ადგილი უნდა დაეთმოს გზადაგზა ვარჯიშსა და განმეორებას, განსაკუთრებით ისეთი სახის მუშაობის დროს, როგორიცაა ლაბორატორიული მუშაობა, როცა მოსწავლეები მასწავლებლის ხელმძღვანელობით აწარმოებენ ცდის დაყენებას. გზადაგზა შეკითხვები, ცდის პროცესის ეტაპების განზოგადება და ა.შ. მნიშვნელოვანი საშუალებათაგანია ცოდნის მტკიცედ შეთვისებისათვის. ამიტომ მასწავლებელი, სისტემატურად ხელმძღვანელობს რა მოსწავლეთა მიერ ცდის დაყენების მთელ პროცესს, აწარმოებს საუბრებს ცალკეული ეტაპების გარშემო, აწყობს მოსწავლეთა ვარჯიშს და სხვ.

ახალი მასალის ახსნის პროცესში მთავარია ის, რომ მასწავლებელმა მიაღწიოს კლასის თითოეული მოსწავლის მიერ სასწავლო ამოცანის დაძლევის. ამ ამოცანის განხორციელება შეუძლებელია მოსწავლეებისადმი ინდივიდუალური მიდგომის გარეშე. ეს საჭიროა ისეთი მუშაობის დროსაც, როცა მასწავლებელი ახალ მასალას თხრობის ან საკლასო ლექციის საშუალებით გადასცემს. ამ შემთხვევაშიც მასწავლებელმა ყურადღება უნდა წარმართოს ორი მიმართულებით-ერთი მხრივ, თხრობის შინაარსისა და მისი თანმიმდევრულად გადაცემისაკენ, ხოლო მეორე მხრივ, იგი უნდა აკვირდებოდეს ყველა მოსწავლეს და ამოწმებდეს - რამდენად უსმენენ მას და რამდენად ითვისებენ მასალას, რამდენად მიმზიდველია მასწავლებლის თხრობა თითოეული მოსწავლისათვის და ა.შ. დახელოვნებული მასწავლებელი მოსწავლეს სახის მიმიკაზე, თვალების მოძრაობაზეც კი ამჩნევს, თუ რამდენად ძნელია ესა თუ ის მასალა მისთვის, რამდენად ითვისებს იგი მასალას და ა.შ. ამასთანავე, მასწავლებელმა ხშირად უნდა მიმართოს კითხვების დასმას თხრობის თუ სასკოლო ლექციის

პროცესში, შეეკითხოს იმ მოსწავლეს, რომელიც, მისი დაკვირვებით, ნაკლები ინტენსივობით ითვისებს ან უყურადღებობას იჩენს და სხვ. ასეთი მუშაობით მასწავლებელი ადვილად მოახერხებს ყველა მოსწავლის ჩაბმას სასწავლო მუშაობაში მიაღწევს მოსწავლეთა მიერ ცოდნა ჩვევების შეთვისების სასურველ ხარისხს.

ახალი მასალის ახსნა-გადაცემა მასწავლებელმა უნდა დაამთავროს შემაჯამებელი მუშაობით. მასწავლებელმა უნდა გამოყოს მთავარი ახსნილიდან, დაუკავშიროს მასალის თითოეული ძირითადი საკითხი ურთიერთს და ამგვარად სისტემაში მოიყვანოს მოსწავლის ცოდნა ახსნილის გარშემო. ამის შემდეგ იწყება გაკვეთილის მომდევნო დასკვნითი ნაწილი.

გ) **გაკვეთილის დასკვნითი ნაწილი.** გაკვეთილის დასკვნითი ნაწილი ძირითადად, როგორც აღვნიშნეთ, შემდეგი ელემენტებისაგან შედგება:

ა) გადაცემულის მოსწავლეთა მიერ გაგებისა და შეთვისების ხარისხის შემოწმება და ვარჯიში; ბ) გაკვეთილზე დამუშავებული მასალის საბოლოოდ სისტემაში მოყვანა, განზოგადება; გ) მოსწავლეთათვის საშინაო დავალების მიცემა.

მოსწავლეთა ვარჯიში და ცოდნის განმტკიცება გულისხმობს სასწავლო მუშაობის იმგვარად მოწყობას, რომ:

ა) მასწავლებელი, ინდივიდუალური და ფრონტალური კითხვების დასმით, აღწევდეს მოსწავლეთა მიერ გაკვეთილის მასალის გაგებასა და შეთვისების მაღალ ხარისხს, ახალი მასალის დაკავშირებას წინა გაკვეთილების მასალასთან;

ბ) მოსწავლეთა მიერ გაკვეთილის მასალის სუსტად გაგებისა და ათვისების გამომჟღავნების შემთხვევაში მოსწავლეებს ეძლეოდეს სათანადო ახსნა-განმარტებანი, ეწყობოდეს დამატებითი ვარჯიშობანი და ა.შ. მანამ, სანამ ახსნილ მასალას ყველა მოსწავლე გაიგებდეს, ძირითადად აითვისებდეს;

გ) მასწავლებელი აწყობდეს და ხელმძღვანელობდეს მოსწავლეთა დამოუკიდებელ მუშაობას და ვარჯიშს-ცდების დაყენებას, წიგნზე მუშაობას, ჩაწერას, ჩახაზვას და ა.შ. ყოველივე ამის საფუძველზე;

დ) მასწავლებელი აღწევდეს გაკვეთილზე დამუშავებული მასალის ისეთ გაგებასა და შეგნებულ ათვისებას მოსწავლეების მიერ, რაც სრულიად საკმარისი იქნება იმისათვის, რომ მოსწავლეებმა ამ გაკვეთილის მასალის შესწავლასთან დაკავშირებით საშინაო დავალება ადვილად და ნაკლები დროის დახარჯვით შეასრულონ, გაკვეთილის მასალა მტკიცედ და თანმიმდევრულად დაისწავლონ, შეითვისონ.

გაკვეთილზე დამუშავებული მასალის სისტემაში მოყვანა და განზოგადება გულისხმობს გაკვეთილზე დამუშავებული და მოსწავლეთა მიერ ათვისებული მასალის ერთხელ კიდევ დაჯამებას, ძირითადად ხაზებში გაკვეთილის მთელი მასალის გაშუქებას. როცა მასწავლებელი დარწმუნდება, რომ გაკვეთილის მასალა კლასს გაგებული და ათვისებული აქვს იგი:

ა) საუბრის ან თხრობის საშუალებით თანმიმდევრულად გამოყოფს მასალიდან უმთავრესს და აკეთებს სათანადო დასკვნებს;

ბ) მოსწავლეების მასწავლებლის მიერ მიწოდებულ დასკვნითი ხასიათის ფორმულირებებს, როგორც წესი, თანრიგობით 1,2,3, და ა.შ.) იწერენ თავიანთ სამუშაო რეგულაში (გაკვეთილის მთავარი დასკვნები, რომლებიც მოსწავლეებმა უნდა ჩაიწერონ გაკვეთილზე, მასწავლებელმა წინასწარ ზუსტად უნდა გაითვალისწინოს და ჩამოაყალიბოს გაკვეთილის გეგმაში).

გაკვეთილის უკანასკნელი 1-2 წუთი და ზოგჯერ მეტი ეთმობა საშინაო დავალების მიცემას:

ა) მასწავლებელმა ზუსტად უნდა მიუთითოს საშინაო დავალების თემა და მისი ძირითადი მომენტები, ჩააწერინოს ისინი მოსწავლეებს თავიანთ დღიურში;

ბ) ზუსტად განსაზღვროს დავალების შესრულების ხასიათი - შინაარსის გადმოცემა, ზეპირი დასწავლა, წერა, ცდებისა და სასწავლო შრომითი სავარჯიშოების შესრულება და ა.შ.;

გ) მიუთითოს დავალების შესრულების გზებსა და საშუალებებზე, ლიტერატურაზე, გამოსაყენებელ, დიდაქტიკურ მასალაზე, ხელსაწყოებსა და ა.შ..

საშინაო დავალების მიცემისას მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს:

ა) დავალების შესრულების სიძნელისა და სიადვილის თავისებურება;

ბ) მოსწავლეთა დროის რეჟიმი ყოველი კონკრეტული დღისათვის;

გ) მოსწავლის ინდივიდუალური თავისებურებანი (დამატებითი დავალების მიცემა აკადემიური მოსწრების მიხედვით და ა.შ.).

საშინაო დავალების მიცემით მთავრდება გაკვეთილი. კარგად მომზადებულ და ჩატარებულ გაკვეთილზე საშინაო დავალების მიცემის დამთავრება მომეტებულ შემთხვევაში, ემთხვევა გაკვეთილის დამთავრების ზარს. მაგრამ არის ისეთი შემთხვევებიც, როცა ზარის დარეკვამდე კიდევ რჩება რამდენიმე წუთი. პედაგოგიურად უფრო სწორი და უმჯობესია მასწავლებელმა ისე წარმართოს მუშაობა, რომ დასკვნითი მუშაობის ჩატარების შემდეგ, თუ უფრო მეტი დრო რჩება ვიდრე ეს საშინაო დავალების მიცემისათვისაა საჭირო, უმჯობესია ჯერ მისცეს მოსწავლეებს დავალება და შემდეგ აწარმოოს ვარჯიში ამ გაკვეთილის ან წინა გაკვეთილის მასალების მიხედვით. ეს დრო შეიძლება გამოყენებულ იქნეს აგრეთვე დამატებითი სასწავლო მუშაობისათვის

(მიმდინარე საშინაო დავალებათა შესრულების შემოწმება, საუბარი კლასგარეშე წაკითხულის გარშემო და სხვ.)

ამგვარად, გაკვეთილის შესავალი ნაწილი გაკვეთილის სწავლების გასაღებია; ძირითადი ნაწილი წარმოადგენს გაკვეთილის, სწავლების ცენტრალურ ნაწილს,

რომელიც მოცემული გაკვეთილის უმთავრესი ამოცანის განხორციელებას ემსახურება; ხოლო გაკვეთილის დასკვნითი ნაწილი დამამთავრებელი ნაწილი გაკვეთილისა, სწავლებისა მოცემულ გაკვეთილზე, აჯამებს გაკვეთილის წინა საფეხურებზე ჩატარებულ მუშაობას, სისტემაში მოჰყავს მოსწავლის ცოდნა და მიმართულებას აძლევს მოსწავლეს გაკვეთილიდან გამომდინარე საკითხების ღრმად შესწავლა-შეთვისებისათვის.

ყოველ ცალკე შემთხვევაში, იმის მიხედვით, თუ გაკვეთილის რა შინაარსთან და მუშაობის რა სახეებთან გვექნება საქმე, გაკვეთილის ამ ნაწილების შინაარსიც შეიცვლება. მაგრამ შესავალი, ძირითადი და დასკვნითი ნაწილები აუცილებელი ნაწილებია გაკვეთილისა, ისინი დამახასიათებელია ყველა გაკვეთილისათვის. ამავე დროს თითოეული მათგანის შინაარსი და ჩატარების გზებიც განპირობებულია კლასის გაკვეთილის მასალისა და სხვათა მიხედვით.

ასევე, თითოეული ნაწილისათვის განკუთვნილი დრო უცვლელი არ არის და შეუძლებელიცაა რაიმე საერთო უცვლელი ქრონომეტრაჟის დაწესება გაკვეთილის თითოეული ნაწილისათვის. მაგ. ჩვეულებრივ, გაკვეთილის შესავალი ნაწილი 5-8 წუთს არ უნდა აღემატებოდეს, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში მან შეიძლება 10-12 და მეტ წუთსაც გასტანოს. ეს დამოკიდებულია მასალაზე, აგრეთვე იმაზე, თუ როგორი ცოდნით მოვიდნენ მოსწავლეები ამ გაკვეთილზე. საერთოდ, საორიენტაციოდ კი შესავლ ნაწილს დაახლოებით უნდა დაეთმოს 5-8 წუთი (წერით მუშაობის დროს - 3 წუთ), ძირითად ნაწილს- 20-25 წუთი, დასკვნითს-5-10 წუთი.

სწავლების ორგანიზაციის დამხმარე ფორმები

ექსკურსია

სასწავლო მუშაობის ორგანიზაციის ერთ-ერთი დამხმარე ფორმაა ექსკურსია. ექსკურსია თავისებური სახით იგივე გაკვეთილია, მაგრამ გაკვეთილი გადატანილი ბუნებაში, საწარმოებში, მუზეუმში ან მიზნობრივად შერჩეულ სხვა ადგილზე. ექსკურსია გაკვეთილისაგან ძირითადად იმით განსხვავდება, რომ იგი გულისხმობს სასწავლო მეცადინეობის მოწყობას სკოლის გარეთ.

ექსკურსია ხელს უწყობს მოსწავლეთა მიერ მოვლენებისა და საგნების უშუალო აღქმის საფუძველზე შესწავლას, მიღებული ცოდნა-ჩვევების განმტკიცებას, პრაქტიკული შრომა-საქმიანობისათვის საჭირო ჩვევების გამომუშავებას, ცხოვრებასთან თეორიული სწავლების დაკავშირებას, მოსწავლეთა საერთო მომზადების ჰორიზონტის გაფართოებას. ექსკურსია თვალსაჩინოების პრინციპის განხორციელების საუკეთესო საშუალებაა. ექსკურსია ხელს უწყობს მოზარდში მაღალმორალურ თვისებათა ჩამოყალიბებას. ამიტომაც სწორი იქნება, თუ ვიტყვით, რომ ექსკურსია არა მარტო სწავლების ორგანიზაციის დამხმარე ფორმაა, არამედ აღზრდის ძლიერი ფაქტორიც. კომენსკი იმდენად დიდ როლს ანიჭებდა ექსკურსიას, რომ ამ მიზნით სპეციალურ, უმაღლესი საფეხურის სკოლასაც კი მოითხოვდა (მოგზაურობისა და აკადემიების საფეხური, ასაკი- 18-დან 24 წლამდე)

სასწავლო ექსკურსია დანიშნულების მიხედვით შეიძლება იყოს ორგვარი: ერთი - როცა ექსკურსიის ამოცანას შეადგენს რომელიმე პროგრამული საკითხების უშუალოდ ცხოვრების სინამდვილეში შესწავლა. ასეთ ექსკურსიას **სასწავლო-დაკვირვებითი ექსკურსია** ეწოდება, მეორე - როცა გვაინტერესებს სკოლაში უკვე შესწავლილის განმტკიცება. ასეთ ექსკურსიას **საილუსტრაციო** ექსკურსია ეწოდება. ორივე სახის ექსკურსია ერთმანეთს ავსებს. ისინი ცალ-ცალკე, წმინდა სახით, სინამდვილეში არც არსებობენ (მაგ. ყოველ ილუსტრაციაში დაკვირვება იგულისხმება და ა.შ.). მაგრამ იმის მიხედვით, თუ რომელ ექსკურსიაში რა სჭარბობს - შესწავლა თუ შესწავლილის განმტკიცება - ისინი ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ.

ისე როგორც გაკვეთილი, ექსკურსიაც სამი ძირითადი ნაწილისაგან შედგება: 1.შესავალი ნაწილი, 2. ძირითადი და 3. დასკვნითი.

ექსკურსიის **შესავალი ნაწილის** ელემენტებია: ა) მოსწავლეთათვის ექსკურსიის თემის გაცნობა, ბ) ექსკურსიის მიზანდასახულობის გაცნობა, გ) ექსკურსიის გეგმის გაცნობა. ეს მუშაობა, რომელიც, ჩვეულებრივ, შესავალი საუბრის სახით უნდა ჩატარდეს, ექსკურსიის გასაღებს წარმოადგენს. იგი უნდა ქმნიდეს მოსწავლეებში ცოდნის შეძენის მოთხოვნილებასა და ინტერესს. აორგანიზებდეს მათ იმისთვის, რომ დააკვირდნენ, გაიგონ და შეისწავლონ სინამდვილის ის მხარეები, რომლებიც ექსკურსიის გეგმიდან გამომდინარეობს.

ექსკურსიის **ძირითადი ნაწილის** ელემენტებია: ა) დაკვირვების ობიექტის საერთო დათვალიერება და მთლიანი შთაბეჭდილების შექმნა, ბ) საერთო დაკვირვების ნაწილების გამოყოფა და თითოეულ ნაწილზე მოსწავლეთა გარკვეული თანმიმდევრობით დაკვირვება. ექსკურსიის ამ ნაწილში ძირითადად ხორციელდება ექსკურსიის ამოცანა. მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით ეს ნაკლი ძალიან რთულია, ყოველ ცალკე შემთხვევაში მას თავისი სპეციფიკური ხასიათი აქვს. უპირველეს ყოვლისა, უნდა გვახსოვდეს, რომ მოსწავლეებს, როცა ისინი ახალ სიტუაციაში მოექცევიან, შეიძლება იზიდავდეს არა სინამდვილის ის მხარე, რომლის შესწავლასაც ექსკურსიის დანიშნულება შეადგენს, არამედ მათ მიერ დათვალიერებისას დანახული მთელი ახალი გარემო. ვთქვათ, ჩვენი მიზანია მოსწავლეებს გავაცნოთ მანქანის გადამცემი მექანიზმი. მოსწავლეები მიგვყავს ისეთ საწარმოში, სადაც ამის შესწავლა-დათვალიერება შეიძლება. აღმოჩნდება, რომ მოსწავლეთა ყურადღებას იპყრობს მთლიანდ აღებული მანქანა და მისი მუშაობა. გადამცემი მექანიზმი კი ნაკლებ შესამჩნევია ხდება. ასეთი მდგომარეობა ყოველი ექსკურსიის დროს არის მოსალოდნელი. ამ მომენტის გაუთვალისწინებლობამ შეიძლება ექსკურსიის ჩატარებაზე უარყოფითი გავლენა მოახდინოს. ამიტომ ექსკურსიის ძირითადი ნაწილი სწორედ იმით უნდა დავიწყოთ, რომ მოსწავლეთა ცნობისმოყვარეობა

დავაკმაყოფილოთ. ამ მიზნით მასწავლებელმა თვითონ უნდა მისცეს მოსწავლეებს ზოგიერთი განმარტება საერთო შთაბეჭდილების მომხდენი გარემოს შესახებ. რაც შეიძლება მოკლე გზით, ზედმეტი განმეორების გარეშე მიიყვანოს მოსწავლეები დაკვირვების ობიექტამდე და შექმნას უშუალო ინტერესი მასზე დაკვირვებისათვის. ამ შემთხვევაში ჩვენ მივდივართ მთელიდან ნაწილისაკენ, ზოგადიდან კერძოსაკენ. ცხადია ეს მუშაობა მოითხოვს გარკვეულ დროს (5 და შეიძლება მეტ წუთსაც), მაგრამ ასეთი მუშაობის ჩაუტარებლად შეიძლება მთელ საათზე მეტიც კი დავკარგოთ და ექსკურსიის მიზნობრივი ჩატარებაც შეუძლებელი გახდეს. ამის შემდეგ უკვე ვიწყებთ უშუალო მიზნობრივ დაკვირვებას ან სხვა სახის მუშაობას. მასწავლებელი, ხელმძღვანელობს რა ჩვენება-დათვალიერების მთელ პროცესს, საუბრის მეთოდის გამოყენებით გზადაგზა აძლევს მოსწავლეებს სათანადო ახსნა-განმარტებას, სისტემაში მოჰყავს ექსკურსიის ობიექტის შესწავლა-დათვალიერების შედეგად მიღებული ცოდნა, საჭირო შემთხვევაში ავალეს მოსწავლეებს, ჩაიწერონ, ჩაიხაზონ და სხვ.

ექსკურსიის **დასკვნით ნაწილში ხდება** მიღებული შთაბეჭდილების სისტემაში მოყვანა, მთავარი საკითხების მეორეხარისხოვანისგან გამოყოფა და მოსწავლეთა ყურადღების შეჩერება ძირითადად, ჩაწერა, ჩახაზვა და სხვ. ექსკურსია დასკვნითი საუბრით მთავრდება.

ექსკურსიით მიღებული შთაბეჭდილებანი, მასალები ჩანაწერები, კოლექციები და სხვა, სწავლების ისეთი წყაროებია, რომლებიც გამოყენებულ უნდა იქნეს არა მარტო პირველ ან რამდენიმე გაკვეთილზე, ექსკურსიიდან დაბრუნების შემდეგ, არამედ, მაშინაც, როცა ამას პროგრამის საკითხები მოითხოვს, დავუშვათ, რამდენიმე თვის შემდეგაც კი.

ექსკურსია რომ მაღალხარისხოვნად ჩატარდეს, საჭიროა დავიცვათ შემდეგი ზოგადდიაქტიკური მოთხოვნები:

1. საგნის წლიურ კალენდარულ და თემატიკურ გეგმებში მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს, რომელი თემის შესწავლასთან დაკავშირებით მოაწყობს ექსკურსიას, რა სახისას, სად და როდის.
2. ექსკურსიის მთელ პროცესში, ისე როგორც გაკვეთილზე, წამყვან როლს უნდა ასრულებდეს მასწავლებელი. ამ მოვალეობის დაკისრება სხვისთვის, ვთქვათ ტექნიკოსის, ინჟინრის, აგრონომისა თუ რეფერენტისთვის, ხოლო მასწავლებლის „ექსკურსანტის“ როლში გამოსვლა, დაუშვებელია. ყველა ამ სპეციალისტს მასწავლებელი უნდა იყენებდეს როგორც დამხმარე პირებს, როგორც ასისტენტებს, კონსულტანტებს. ამიტომ მასწავლებელმა წინასწარ დაწვრილებით უნდა შეისწავლოს ის ადგილი, სადაც ექსკურსიას აწყობს.
3. ექსკურსიის წინ უნდა შედგეს ექსკურსიის დაწვრილებითი გეგმა, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება ექსკურსიის თემა, დაკვირვების ძირითადი ობიექტი, ექსკურსიის სახე, დაკვირვების, შესწავლისა თუ ჩვენების ძირითადი საკითხები, დაკვირვების ორგანიზაცია და მეთოდები, ექსკურსიის მოწყობის ტექნიკური პირობები. შორეული ექსკურსიის გეგმას უნდა იხილავდეს სასწავლო ნაწილის გამგე და საბოლოოდ ამტკიცებდეს სკოლის დირექტორი.
4. სკოლა უნდა დაუკავშირდეს იმ საწარმო-დაწესებულების ხელმძღვანელებს, სადაც ექსკურსია ეწყობა; მიღწეულ უნდა იქნეს მათ შორის შეთანხმება და შეერთებული ძალით გატარდეს ღონისძიებანი პედაგოგიურად გამართლებული გარემოცვისა და ექსკურსიის ჩატარებისათვის საჭირო ტექნიკური პირობების შესაქმნელად.
5. სკოლამ და მასწავლებელმა წინასწარ უნდა მოაწესრიგოს ექსკურსიაზე მოსწავლეთა გამგზავრების ყველა ორგანიზაციულ-ტექნიკური საკითხი (ტრანსპორტი, კვება, ბინა და სხვ.)

6. ექსკურსიის ჩატარება უნდა დაიწყოს მოსწავლეთა სწორი განაწილებით და ორგანიზაციით. მოსწავლეები დაკვირვების ობიექტისადმი უნდა განლაგდნენ იმგვარად (რკალისებურად-ერთ ან ორ მწკრივად), რომ თითოეულს თავისუფლად შეეძლოს ამ ადგილიდან ობიექტზე დაკვირვება. თუ დაკვირვების ობიექტის სპეციფიკურობის გამო ეს არ ხერხდება, მასწავლებელმა რიგრიგობით უნდა გამოიძახოს თითოეული მოსწავლე და მოაწყოს შესასწავლ ობიექტზე მათი დაკვირვება.
7. ყველა მოსწავლე აქტიურად უნდა ჩაებას ექსკურსიის ჩატარების პროცესში. ამიტომ მასწავლებელმა უნდა გამოიყენოს სწავლების, კერძოდ, დაკვირვების მრავალგვარი ხერხი: ფრონტალური, ინდივიდუალური დათვალიერება, კითხვა-პასუხი, ჩახატვა -ჩახაზვა, ჩანაწერების გაკეთება და სხვ.
8. ექსკურსიის მასალები (ჩანაწერები, ჩანახაზები, ექსპონატები, კოლექციები და სხვ.) ექსკურსიიდან დაბრუნებისთანავე გამოყენებულ უნდა იქნეს ექსკურსიის შედეგები შემაჯამებელ გაკვეთილზე. შემდეგ იგი უნდა შეინახონ და დაიცვან სასკოლო მუზეუმში ან სათანადო საგნის კაბინეტ-ლაბორატორიაში.

სემინარი

არსებობს სემინარული მეცადინეობის სამი სახე: 1. სემინარი, რომლის ძირითადი ამოცანაა შესწავლილი მასალის მთლიანი კურსის გაღრმავება; 2. სემინარი, რომლის მიზანია ცალკეული პრობლემებისა თუ თემის გაღრმავებული დამუშავება და 3. სემინარი, რომელიც ეწყობა საგანგებო კვლევითი მიზნით მოცემული საგნის სავალდებულო პროგრამისაგან სრულიად დამოუკიდებლად. ამ სემინარს სპეციალური სემინარი ეწოდება

საშუალო სკოლაში გამოიყენება პირველი ორი სახის სემინარი, განსაკუთრებით პირველი და ისიც საშუალო სკოლის უფროს კლასებში. სემინარის როლი განსაკუთრებით დიდდება იმასთან დაკავშირებით, რომ საშუალო სკოლაში სასწავლო

გეგმით შემოღებულია ფაკულტეტური საგნები, რომელთაც მოსწავლეები ძირითადად სემინარული წესით გაივლიან მათი ინტერესისა და მიდრეკილების მიუხედავით.

სემინარის სწორი ორგანიზაცია მოითხოვს ამ ფორმის მეცადინეობის ადგილის განსაზღვრას კლასის საერთო სამეცადინო ცხრილში. სემინარის თემებისა და საკითხების ზუსტად განსაზღვრას, თემების დროულად განაწილებას მოსწავლეებზე და საჭირო შემთხვევაში მოსწავლეთა ჯგუფებზე, თითოეული თემის დასამუშავებლად საჭირო წყაროებისა და გზების გათვალისწინებას მომხსენებლის მიერ, მასწავლებლის მხრივ კონსულტაციების რეგულარულად გაწევას მომხსენებლისთვის, სემინარული მეცადინეობის მაღალ მეცნიერულ და მეთოდოლოგიურ დონეზე ჩატარებასა და მოხსენების განხილვაში მოსწავლეთა ფართო მონაწილეობას, შედეგების ფართოდ განხილვას სკოლის მოსწავლეთა და პედაგოგიური კოლექტივების მიერ და ა.შ.

სემინარული მეცადინეობის ხარისხის მაჩვენებელია ის, თუ რამდენად აქტიურად მონაწილეობენ მასში მოსწავლეები და რამდენად იჩენენ ისინი დამოუკიდებლობას თავიანთი და სხვების მოხსენებათა გარჩევაში, დისკუსიებში.

სწავლების ორგანიზაციის დამხმარე ფორმაა პრაქტიკუმები, რომლებიც უპირატესად ფიზიკაში და ქიმიაში ეწყობა. მეცადინეობის ეს ფორმა სკოლის პირობებში უმთავრესად მოსწავლის დამოუკიდებელი მეცადინეობის ხასიათს ატარებს. ეს მეცადინეობა ხორციელდება მოსწავლეთა მცირე შემადგენლობის მქონე ჯგუფებისა (3-5 მოსწავლე) და ცალკე მოსწავლეების ინდივიდუალური მეცადინეობის გზით.

სწავლების ორგანიზაციის დამხმარე ფორმებად ჩაითვლება ცალკე საგნებში წრეობრივი მეცადინეობები, კონსულტაციები, კონფერენციები, საშინაო დამოუკიდებელი მეცადინეობა, სკოლისგარეშე დაწესებულებებში შემოქმედებითი

სასწავლო მეცადინეობებისათვის გამოყენებული სხვადასხვა სპეციფიკური ფორმები და სხვ.

ამ უკანაკნელ ხანებში სასწავლო ორგანიზაციის ფორმებს შორის განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ფაკულტეტური მეცადინეობა. ფაკულტეტური კურსის შემოღების მიზანია, ხელი შეუწყოს მოსწავლეს თავისი ნიჭისა და შესაძლებლობების განვითარებაში, დააკმაყოფილოს მისი მისწრაფება და ინტერესი ტექნიკის, ხელოვნებისა და ცოდნის მრავალფეროვან სფეროში. ფაკულტეტურ საგანს მოსწავლე ირჩევს თავისი სურვილით. ამ საგანში ის ეწევა გაღრმავებულ მუშაობას, ხოლო სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ საგნებს სწავლობს ჩვეულებრივი პროგრამით გათვალისწინებული მოცულობით, ისე როგორც ყოველი მოსწავლე, მთელი კლასი.

ფაკულტეტურ საგანს, რომელსაც უფროს კლასებში ასწავლიან მოსწავლის სურვილით, დროის დაახლოებით 8-10 პროცენტი ეთმობა. ის შედის დამატებით ცხრილში და სავალდებულოა იმ მოსწავლეთათვის, რომლებმაც ამ საგანში დამატებითი მეცადინეობის სურვილი გამოთქვეს და შესაბამისი მიდრეკილებაც გამოამჟღავნეს.

ფაკულტეტური მეცადინეობა შეიძლება ჩატარდეს კლასის ფარგლებში, ჯგუფურად, ინდივიდუალურად და იმ მეთოდების გამოყენებით, რომელთაც სწავლებაში ვიყენებთ. მაგრამ აქ განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ცოდნის გაღრმავებული და გაფართოებული შეთვისებისა და მოსწავლეებში შემოქმედებითი დამოუკიდებელი უნარ-ჩვევების გამომუშავებისაკენ მიმართული მოსწავლის დამოუკიდებელი მუშაობა. მას განსაკუთრებული როლი ენიჭება აგრეთვე შემეცნებითი უნარის განვითარებისა და, რაც განსაკუთრებით ხაზგასმულია, მოსწავლეებში მომავალი პრაქტიკული მოღვაწეობისათვის საჭირო ორიენტაციისა და ჩვევების გამომუშავებისათვის. ფაკულტეტური მეცადინეობანი დიფერენცირებული სწავლების (მე-9 კლასიდან) ერთ-ერთი აუცილებელი გზაა.

